

Turbofolk u Dubrovniku: mladi, tranzicija i životni stilovi

Kalauz, Marin

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:911295>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2020-10-24**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - graduate works of students of political science and journalism / doctoral thesis](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij novinarstva

Marin Kalauz

TURBOFOLK U DUBROVNIKU: MLADI,
TRANZICIJA I ŽIVOTNI STILOVI

DIPLOMSKI RAD

Zagreb,

2018.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij novinarstva

TURBOFOLK U DUBROVNIKU: MLADI,
TRANZICIJA I ŽIVOTNI STILOVI

Mentor: doc.dr.sc. Zlatan Krajina

Student: Marin Kalauz

DIPLOMSKI RAD

Zagreb,
Rujan, 2018.

Izjava o autorstvu rada i poštivanju etičkih pravila u akademskom radu:

Izjavljujem da sam diplomski rad Turbofolk u Dubrovniku: Mladi, tranzicija i životni stilovi, koji sam predao na ocjenu mentoru doc. dr. sc. Zlatanu Krajini, napisao samostalno i da je u potpunosti riječ o mom autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekao ECTS bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivao etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Marin Kalauz

SAŽETAK

1. UVOD.....	1
2. NASTANAK I RAZVOJ TURBOFOLKA	2
2.1. Pojmovno određenje i nastanak turbofolka.....	2
2.2. Tekstovi u Turbofolku	7
3. TURBOFOLK U HRVATSKOJ	13
3.1. Razvoj turbofolka u Hrvatskoj.....	13
3.2. Mladi u Hrvatskoj	15
4. TURBOFOLK U DUBROVNIKU	17
4.1. Zabavni život u Dubrovniku 20. Stoljeća	17
4.2 Transformacija urbane kulture u Dubrovniku	20
4.3. Razvoj turbofolka i popularni lokali u Dubrovniku.....	21
4.4. Metodologija i uzorak	24
4.5. Analiza Intervjua	26
4.5.1. Razvoj turbofolka i rat u Dubrovniku.....	26
4.5.2. Stereotipi o Turbofolku i lokalima u Dubrovniku	29
4.5.3. Turbofolk kao mainstream	32
4.5.4. Balkanski identitet.....	33
5. ZAKLJUČAK.....	34
6. LITERATURA	37
Članci:.....	37

1. UVOD

Ovaj rad se bavi istraživanjem turbofolka i njegove popularnosti u Dubrovniku. Postavlja se pitanje zašto je ovaj žanr toliko popularan u Dubrovniku i je li postao *mainstream* kultura. Dubrovnik je poznata svjetska turistička destinacija i grad kulture. Ipak Dubrovnik danas nudi siromašan sadržaj i siromašnu ponudu noćnih klubova svojim stanovnicima ali i stranim posjetiteljima. Većina tog sadržaja čini upravo turbofolk. Odrastao sam u Dubrovniku gdje sam i sam bio svjedokom razvoja turbofolka te propadanja alternativne glazbe kao i raznih lokala i programa koji su nudili glazbu raznolikih sadržaja.

O turbofolku pisali su brojni autori. Vrijedi istaknuti Kronju(2004), koja opisuje fenomen turbofolka i okolnosti pod kojim je turbofolk nastao te opisuje kontekst vizualnih, liričnih, scenskih i ostalih elemenata turbofolka. Ilišin (2013) daje uvid u svakodnevicu mladih u hrvatskoj i način na koji se mladi socijaliziraju u postsocijalističkom društvu. Gotthardi Pavlovsky je u knjizi Turbofolk i narodnjaci u Hrvatskoj: Zašto ih (ne) volimo, dao pregled ovog fenomena u Hrvatskoj. Način na koji je turbofolk došao do Hrvatske i zašto je taj žanr toliko popularan u Hrvatskoj.

Postavlja se pitanje zašto je taj žanr sve popularniji među mladima i zašto uživaju u takvom vidu zabave. Kako je moguće da je žanr koji je nastao u tada protivničkom političkom režimu danas toliko popularan u Dubrovniku koji je prije nešto više od 25 godina bio napadnut od strane istog tog režima. Narodnjački i folk zabavni program je u Dubrovniku postojao samo na marginama, a Dubrovnik je do početka 21. stoljeća imao bogat i raznovrstan kulturno zabavni program kojeg su izvodili i održavali upravo mladi Dubrovčani.

U prvom dijelu rada je predstavljen turbofolk žanr, ovdje se opisuje što je to turbofolk, kako je nastao i u kojim političkim okolnostima je preuzeo medijski prostor u Srbiji. U ovom dijelu rada se predstavlja i analiza srži turbofolka, stihova i njihova značaja. Drugi dio rada daje uvid u turbofolk i mlade u Hrvatskoj. Prikazuje da je turbofolk bio prisutan u Hrvatskoj za vrijeme Domovinskog rata i kako se proširio. U ovom dijelu se govori i o mladima u Hrvatskoj koji u tranziciji odrastaju u teškim gospodarskim i društvenim uvjetima.

Središnji dio rada bavi se isključivo Dubrovnikom, kratak pregled zabavno kulturnog sadržaja u Dubrovniku koji je bio dostupan starijim generacijama te usporedbu s ponudom koja je mladima u Dubrovniku dostupna danas. Slijedi intervju s kazivačima, pretežito mladim

osobama različite dobi koje privremeno ili stalno borave u Dubrovniku, i koji su dali svoje mišljenje o turbofolku, popularnim lokalima, mladima, politici i stereotipima vezanim uz taj žanr u Dubrovniku.

Rad se temelji na tezi da je turbofolk postao dominantna kultura u Dubrovniku, te da na takav vid glazbe izlazi većina mladih u Dubrovniku. Ta teza mnogima zvuči nevjerojatno zbog percepcije o Dubrovniku kao o gradu raznovrsne kulture i bogatog sadržaja, te o percepciji mladih Dubrovčana kao konzervativnih i zatvorenih. Ovaj rad nastoji razumjeti okolnosti i uvjete pod kojima je ovaj žanr u Dubrovniku postao dominantna kultura.

2. NASTANAK I RAZVOJ TURBOFOLKA

2.1. Pojmovno određenje i nastanak turbofolka

„Folk je narod, turbo je sistem ubrizgavanja goriva pod pritiskom u cilindar motora sa unutrašnjim sagorijevanjem. Turbofolk je gorenje naroda. Svako pospješivanje tog sagorijevanja je turbofolk, razbuktavanje najnižih strasti kod homo sapiensa.„ Tako u pjesmi *Turbofolk* (2005.) govori Antonije Pušić, crnogorski umjetnik poznat pod umjetničkim imenom Rambo Amadeus. Rambo je autor termina turbofolk, socijalnog, kulturnog i političkog fenomena koji od devedesetih godina kada se prvi puta pojavio u Srbiji pronalazi publiku diljem Balkana. Jugoslavija je imala vrlo izraženu urbanu pop kulturu i izvrsne glazbene sastave koji su bili uspješni i izvan Jugoslavije što nije bilo tipično za socijalističke države. Unatoč tome što je većina izvođača jugoslavenske zabavne glazbe mali dio svog repertoara morala ili htjela posvetiti bratstvu i jedinstvu, stvaralaštvo je bilo raznoliko, inovativno i kvalitetno. Raspadom Jugoslavije dolazi i do opadanja rock kulture. Novi val je bio posljednji period kada je rock bio dominantan žanr. Izmjenom političkog sustava i izmjenom vlasti dolazi do promjena i u glazbenoj kulturi. Ono što je nekad dominiralo ruralnim sredinama postaje dominantno u urbanim centrima.

Urbani centri balkanskih zemalja obilježeni su i tranzicijom u kojoj nastoje ispuniti europske standarde i biti što sličniji Europi. Ditchchev navodi da je najjasniji znak balkanskog identiteta otpor prema samom tom identitetu. Neprihvatanje balkanskog identiteta rezultira orijentaliziranjem susjeda pri čemu Balkan uvijek leži na istoku. Slovenci smatraju da Balkan

počinje od Hrvatske, Hrvati smatraju da počinje u Srbiji i tako dalje. Takav odnos se odražava i na politiku, pregovori s Europskom Unijom doveli su do nacionalističkih nadmetanja među susjedima. (Krajina i Blanuša, 2016:9).

U svrhu pridruživanja Europskoj uniji i priskrbljivanja europskog identiteta, balkanske države ispunjavaju razne zadatke kako bi se prilagodili standardima Europske Unije i zapadnom modelu te je u procesu tranzicije demokratizacija tih država ostaje nedovršena. (Krajina i Blanuša 2016:13). Prilikom ubrzane prilagodbe zapadnim vrijednostima, zanemaruje se balkanski povijesni i društveni kontekst tih država. Nakon raspada Jugoslavije i ratnih razaranja, novonastale države čija je demokratizacija bila tek u začetku bile su plodno tlo za stvaranje neobičnih kultura.

Turbofolk kakvog danas poznajemo se razvio u Srbiji tijekom ratnih 90-ih godina. Kronja (2004: 103) navodi da se preteča turbofolka javlja već šezdesetih godina 20. stoljeća u Srbiji i Bosni i Hercegovini kada narodna melodija prožeta elementima grčkih, turskih, bugarskih, mađarskih i romskih melodija dolazi u kontakt s rockom, disko glazbom i konačno dance glazbom, a takav stil glazbe nazivao se novokomponirana narodna glazba. Rassmussen (2012, prema Dumančić i Krolo, 2017: 159) navodi da je ovaj žanr nastao kako bi se udovoljilo kulturalnim potrebama ruralnog stanovništva koje je došlo u urbana naselja te kako bi se riješilo utjecaja ruralne sredine dok istovremeno nema spremnosti za prihvaćanje modela urbane kulture. Termin novokomponirano se sve češće upotrebljavao na pogrdan način, tako se neukusna i kričava odjeća nazivala novokomponiranom, ružni primjeri novogradnje u Beogradu su nazvani novokomponirana arhitektura (Gordy, 2004: 573). Rock i pop glazba Jugoslavije uskoro su dobili konkurenciju na glazbenoj sceni.

Godine 1964. pjesma *Od izvora dva putića* izvođačice Lepave Mušović poznatije kao Lepa Lukić postala je hit novokomponirane narodne glazbe i ploča je prodana u 500.000 primjeraka u Jugoslaviji. Ta se pjesma smatra prvim velikim narodnjačkim hitom (Gotthardi-Pavlovsky, 2014: 73).

Iako se različiti glazbeni žanrovi često svrstavaju pod istu terminologiju, *Narodnjaci* su kolokvijalni naziv koji se u hrvatskoj koristi za novokomponiranu narodnu glazbu 20. stoljeća, dok termin *cajke* označava izvođače takvog žanra bez obzira na spol. *Turbofolk*

označava dance izdanak tog žanra koji se javlja u ratnim devedesetim godinama na području Srbije. (Gotthardi-Pavlovsky, 2014:11, 55)

Gotthardi-Pavlovsky (2014: 90) navodi i da se osamdesetih godina u novokomponiranoj narodnoj glazbi dogodio iskorak u smislu okretanja prema orijentalnoj glazbi. Prvi glazbeni sastav koji je unio orijentalizme u srpsku novokomponiranu narodnu glazbu bio je *Južni Vetar*, koji je s pjevačem Sinanom Sakićem objavio 1982. godine album *Još uvek te čekam*. Album je u početku dočekan negativno u dijelu srbijanske javnosti zbog turskog utjecaja kojeg je album imao, te su tada su mediji u Srbiji uveli termin „južnovetarski“ što je označavalo nešto tuđe.

Kraj Novog Vala u Jugoslaviji osamdesetih godina označava i uzdizanje prvih velikih folk zvijezda poput Fahrete Jahić Živojinović u zemljama bivše Jugoslavije poznate kao Lepa Brena. Lepa Brena 1982. izdaje prvi album *Čačak*, a već sljedeće godine izlazi njen LP *Mile voli disko* koji je prodan u 800 000 primjeraka. Lepa Brena je također bila i vizualno puno otvorenija od svojih prethodnica, bila je izrazito erotična i nosila je kratke suknje i duboke dekoltee (Gotthardi Pavlovsky, 2014: 98). Novokomponirana narodna glazba je zbog svoje jednostavnosti i zabavnog karaktera počela privlačiti sve više publike, a izvođači po prvi puta umjesto u *kafanama* i seoskim domovima nastupaju u koncertnim dvoranama. Uz zadržavanje narodnjačkih elemenata, žanr se više približio zabavnoj glazbi. Turbofolk kao sinteza disko ritmova, dance glazbe i novokomponirane narodne glazbe nastaje u devedesetim godinama. Na uspjeh žanra uvelike su utjecali ratovi koji su tada razarali sve dijelove Jugoslavije. Politička situacija u Jugoslaviji bila je plodno tlo za distribuciju turbofolka. Izvođače novokomponirane narodne glazbe poput Lepe Brene i Miroslava Ilića mijenjaju estradne zvijezde, većinom mlade djevojke kojima preduvjet za uspjeh nisu bile zavidne vokalne sposobnosti već fizički atributi, a premda su glavne zvijezde bile žene, glavna tema pjesama su seks, moć, novac, objektivizacija žena, patrijarhat, heteroseksualnost, kriminalni milje i vojnički kodeks.

Nakon smrti Josipa Broza Tita 1980. godine, Jugoslavija se počela još više otvarati zapadu i utjecaju masovnih medija. Socijalističko društvo u većoj mjeri dolazi u kontakt sa zapadnim vrijednostima, a mediji, posebice televizija, postaju centar političkog društvenog i obiteljskog života. Za vrijeme ratnih razaranja u državama bivše Jugoslavije, mediji su često korišteni kao

sredstvo promoviranja patriotizma i nacionalnog jedinstva. Miloševićev režim se održavao kroz medije koje su uglavnom posjedovali i kontrolirali članovi njegove obitelji i bliske osobe iz srpske elite (Kronja, 2004: 105).

Dokumentarni film *Death of Yugoslavia* (BBC, 1995), prikazuje kako je javni Servis RTS djelovao isključivo u korist Miloševića. Jedan od primjera kontrole medija u Srbiji 90-ih su prosvjedi u Beogradu 1996. godine kada se Miloševićev imidž postepeno počinje srozavati u Srbiji. Nakon izgubljenih lokalnih izbora u studenom 1996., Milošević je poništio izbore sljedeće jutro, a diljem Beograda su počeli prosvjedi koji su trajali naredna tri mjeseca. RTS je tada prosvjednicima dao minimalnu pozornost izvještavajući o njima kao o malom broju provokatora. Tako su svake večeri prosvjednici u 19.30 stvarali buku kako bi nadjačali vijesti RTS televizije. Brojni su primjeri cenzure medija u Srbiji 90-ih. Sin Slobodana Miloševića, Marko Milošević je u gradu Požarevcu prijetio vlasniku lokalne radio postaje da će ga ubiti, a radio je ukinut na 9 mjeseci. Jedan od najpoznatijih slučajeva je ubojstvo proturežimskog novinara Slavka Ćuruvije kojeg je likvidirala Služba državne sigurnosti (*Death of Yugoslavia*, BBC, 1995).

Rat, ekonomija, korupcija i kriminal samo su neke od značajki koje su u pospješile uspjeh turbofolka u Srbiji devedesetih godina. Gordy (2004: 560) navodi da je turbofolk je postala dominantna kultura koja je osim zabavnog karaktera koji će srpsku javnost maknuti od socijalnih i političkih problema promicala elitističke vrijednosti srpske elite te ideje nacionalnog jedinstva, ratničke kulture i patriotizma. Prvotno je turbofolk u Srbiji promoviran u niskobudžetnim medijima kao što su TV Palma i Radio ponos, a hitovi emitirani i prodavani diljem Srbije na piratskim kasetama, ali i izvan Srbije na područjima na kojima su srpski vojnici i srpske paravojne formacije. Radio Ponos čiji je program inzistirao na nacionalističkim pjesmama prestaje s radom i zatvoren je 1994, u vrijeme kada režim Slobodana Miloševića prestaje javno podupirati paradržave Republiku Srpsku i SAO Krajinu u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini (Gordy, 2004: 560).

Srbija 1994. godine dobiva prvu televiziju isključivo zabavnog programa, RTV Pink. To je bila najbogatija televizija u Srbiji i bila je u vlasništvu Mirjane Marković, supruge Slobodana Miloševića i njene stranke JUL, Jugoslavenska Ljevica. TV Pink je uz produkcijske kuće ZAM (Zabava miliona) i Grand, sve u vlasništvu srpskih oligarha, monopolizirao medijski

prostor i istisnuvši rock i pop glazbu na margine kulture (Kronja 2004: 106). Gordy (2004: 568) navodi da je za urušavanje rock kulture u Srbiji odgovorno i pucanje veze između urbanih centara Jugoslavije. Rock tržište je bilo interurbano i brojni su srpski rock izvođači snimali ploče u Zagrebu gdje je bilo središte Jugotona, današnje Croatia Records.

Zabavni program TV Pink-a je promicao bogati zapadnjački životni stil kojeg su u to vrijeme uživale osobe bliske režimu, kriminalci i ratni profiteri koji su privatizirali državnu imovinu, a za siromaštvo i urušenu ekonomiju su krivili zapadne sile i domaće izdajnike (Gordy, 2004: 572).

Turbofolk zvijezde u Srbiji bile su usko povezane uz srpsku mafiju koja je svoj vrhunac doživjela upravo u ratnim 90im godinama kada je srpska ekonomija bila devastirana sankcijama. Jedna od najpopularnijih turbofolk zvijezda koja od 90-ih godina uživa slavu turbofolka, Svetlana Ceca Ražnatović, udovica je ratnog zločinca Željka Ražnatovića Arkana, osobe koja je nakon kriminala i pljački u Srbiji i inozemstvu, posebno u Švedskoj, postala državni agent i ubojica, a potom uživala posebne beneficije u političkim krugovima Srbije. Kao vođa navijačke skupine *Delije*, započeo je nereda na Maksimiru 13. svibnja 1990¹., a za vrijeme rata preuzima zapovjedništvo nad Srpskom dobrovoljačkom gardom poznatom i kao *Arkanovi Tigrovi*. Željko Ražnatović i njegove postrojbe su za vrijeme Rata u bivšoj Jugoslaviji optuženi za niz ratnih zločina nad brojnim civilnim Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Željko Ražnatović je zajedno s Cecom u devedesetim godinama gostovao u brojnim reality i talk-show emisijama, posebice na TV Pinku, u kojima su predstavljali ikone snažnog srpskog junaka i mlade zavodljive estradne umjetnice. Par se vjenčao 1995. godine, raskošna svadba bila je medijski popraćena od strane svjetskih medija. Vizualni aspekt snažnog mladog para je bio izuzetno značajan te je za snimanje svadbe angažiran nagrađivani redatelj državne televizije Miroslav Aleksić, vjenčanje je uživo emitirano na državnoj televiziji, a videosnimka vjenčanja se mogla kupiti u svim prodavaonicama PGP RTS-a, državne naklade nositelja zvuka. Željko Ražnatović je na svadbi nosio odoru srpskog vojvode iz Prvog svjetskog rata a za mnoge je publicitet koji je pridat tom događaju predstavljao povezanost između turbofolka državno kontroliranih medija i nove srpske kriminalne elite (Gordy, 2004: 564).

¹ <https://www.youtube.com/watch?v=tDzeyQdUXYE>

U dokumentarnom filmu *Vidimo se u čitulji* (B92, 1994) može se uočiti kako je turbofolk kultura veličala upravo ono što mladi u Srbiji nisu imali priliku iskusiti, moć i novac. Pjesme su privlačile i mafijaški karakter mladih ljudi. U Beogradu je rasla kultura mladih lokalnih gangstera koji su se iskoristivši stanje u državi uspijevali uspinjati u Beogradskom podzemlju. Mladima se kao idoli na medijima nameću snažni individualci poput Aleksandra Kneževića zvanog Knele, mladog kriminalca koji je važio za nedodirljivog snažnog beogradskog mafijaša. Snažan i markantan mladić obrijane glave uvijek prikazivan s mnogo zlata i bogatom okruženju. Ubijen je u 21. godini života, brz i opasan život postao je inspiracija za brojne turbofolk pjesme.

Sličan stil su počeli kopirati mladi poklonici turbofolk kulture koji su miješali stil europske dance scene i uličnih mafijaša s *beogradskog asfalta* pojašnjava Gordy (2014: 561). Popularni su zvani *dizelaši*. Brz i nesiguran život ocrtavali su raznobojnim trenerkama često uvučenim u traperice, kratko ošišani i često vojnički obrijani i s mnogo nakita. Naziv supkulture *dizelaši* dolazi iz omiljenog modnog brenda *Diesel*, ali i iz popularne kriminalne aktivnosti na beogradskim ulicama preprodaje krijumčarenog benzina (Gordy, 2004: 561). Kao u glazbi i stilu odijevanja, turbofolk scena je i u plesu sadržavala kombinaciju zapadnih i domaćih elemenata. Kronja (2004) navodi da su plesovi turbofolk umjetnika često vulgarni te uz klasične plesne pokrete devedesetih koji sadrže elemente dance-a, diska, pop-a i break-dance-a kombiniraju srpski folklor, srpsko kolo i istočnjačke pokrete poput trbušnog plesa i izvijanja ruku i tijela. Turbofolk izvođači, žene i muškarci nastoje zvesti publiku. Uzevši u obzir da je glazbena produkcija turbofolk-a bila niske kvalitete, fokus je bio na estetici. Upravo su sredinom devedesetih i pojavom Pink TV-a te zahvaljujući ulaganjima bogate srpske elite angažirani fotografi, vizažisti i modni eksperti počeli ozbiljnije raditi sa izvođačima turbofolk glazbe. Folk dive su u video spotovima počele nositi raskošne haljine, našminkane su poput tadašnjih svjetskih zvijezda, ali se zadržala erotičnost s elementima iz pop i rock kulture poput kožnih jakni, luksuznih auta i slično. Muškarci su u vizualnom aspektu dance-a i turbofolka poprimili *macho* i agresivni izgled te su koketirali s imidžom kriminalaca (Kronja, 2004).

2.2. Tekstovi u Turbofolku

Kriminal nije samo promoviran u estetici već i u tekstovima turbofolk izvođača. U pjesmama se promiču motivi brze i lake zarade bez obzira na sredstvo kojim se dolazi do statusa i moći koje su utemeljene na materijalnom bogatstvu i rodbinskim vezama, a obrazovanje, mir, zakoni se stavljaju u kontrast sa superiornošću i agresivnošću. Kronja (2004) navodi da je jedan od glavnih psiholoških elemenata turbofolka narcisoidnost što objašnjava zašto su sljedbenici te kulture opčinjeni silom, pa i nasiljem, te moći i savršenim izgledom.

Turbofolk i dance devedesetih prikazuju glamurozan život i čežnju za onim što je dostupno samo malom broju odabranih koji čine kriminalnu srpsku elitu. Glavne teme u pjesmama su ili bespomoćnost ili želja za moći i slavom. Pjesme karakteriziraju svakodnevicu Srbije u doba međunarodne izoliranosti i sankcija, a turbofolk ostaje veza s idealnim zapadnim vrijednostima koje su dostupne nekim drugim ljudima na nekom drugom mjestu, navodi Gordy (2004: 563), dodajući kako neki tekstovi i videospotovi često zvuče poput reklama, primjerice Viki Miljković u turbofolk hitu iz 1994. Pjeva: „*Coca-cola, Marlboro, Suzuki, diskoteke, gitare, buzuki, to je život, to nije reklama, nikom nije lepše nego nama.*“

Gordy (2004: 562) kao jedan od prvih turbofolk hitova spominje pjesmu *200 na sat* (1994) u izvedbi Ivana Gavrilovića. Iako pjesma zvuči i u videospotu izgleda poput klasičnog dance hita devedesetih, spot je snimljen u Renaultovom salonu, uz pripradnike *Funky House Banda* koji plešu u šarenim kombinezonima na kojima piše Ivan. Glavna tema ove pjesme je preuzeta iz pjesme *No Limit* koju je grupa *2 Unlimited* plasirala 1993. godine. Na osnovnu matricu dodani su turbofolk elementi, harmonika koja prati refren, sintersajzer koji imitira zvuk harmonike kao i podrhtavanje glasa koje je karakteristično za tradicionalno dvoglasno pjevanje. Tu je i napjev: „*Folk! Folk! Techno Folk!*“ Kojim započinje pjesma. Pjesma izražava i hrabrost protagonista i njegovu želju za brzom vožnjom i brzim životom što je izraženo u stihovima poput: „*Vozač bez mane ne zna za strah*“. (Gordy, 2004: 562).

Tekstovi u turbofolku i dance-u devedesetih često promiču ratnički karakter muškaraca, hrabrost i sadizam. Primjerice u pjesmi *30 dana robije* (1997) srpskog dance sastava *Twins* nalazimo stihove: „*Uzeo sam štoljpi što na crno kupi pa trpnem u njušku što mi brata lupi, okrenu se faca koja flaše baca zbog ubice dvojne samo reče mojne*“ nakon čega se u refrenu nastavljaju stihovi: „*Nije meni teško zbog 30 dana, nego što je malo moja 30 noći sama.*“ Tekst govori o hrabrosti protagonista kojem nije problem što će biti lišen slobode zbog tuče i

posjedovanja oružja, ali negoduje zbog toga što će biti udaljen od djevojke tih 30 dana, s u spotu pjevač Nebojša Kostrešević pleše s revolverom u društvu dvojice snažnih muškarca. Većina glazbenih sastava koji se u tom razdoblju identificiraju s dance pokretom u pjesmama i videospotovima dijele neke karakteristike turbofolka. *Twins* u svojoj pjesmi *Plavi Slon* (1998.) također imaju glazbene elemente turbofolka. U pjesme gostuje kontroverzni folk pjevač Era Ojdanić koji pjesmi daje folk prizvuk karakterističnim „zavijanjem“. U videospotu su pjevači smješteni u harem, a tekst govori o snovima o uspjehu, uglavnom o novcu, drogi i iženama. U jednom dijelu teksta Nebojša Kostrešević govori: „*Noćas sam sanjao ja i Divac Vlade /Amerima iz snova lupamo blokade*“. Sebe pozicionira pored najpoznatijeg srpskog košarkaša devedesetih nasuprot Amerikanaca. To se može protumačiti i kao otpor zapadnim silama koje su u to vrijeme uvele sankcije prema protiv SR Jugoslavije zbog progona Albanaca na Kosovu. Refren ocrtava siromašno stanje u Srbiji i želju sa promjenom statusa u društvu i društvenoj piramidi : „*I neću da se probudim jer mogu da poludim, /kad vidim ko sam kad vidim gde sam.*“

Važno je napomenuti i da hrvatski dance devedesetih, uz izostavljanje turbofolk elemenata, nije imao puno različitiji ambijent od dance-a u Srbiji. Mali broj hrvatskih dance pjesama je bio posvećen ratu, političkoj situaciji i nevoljama koje su zadesile stanovništvo. Ipak, mogu se istaknuti pjesma ET-a *Molitva za mir* (1991), Pjesme Josipe Lisac i izvođača Guido Mineo: *Sloboda i Mir* (1991), kao i pjesma Nikoline Ivošević Nikite i Nevena Palačeka Papagena *Kapučino u Kninu* (1995) koja ima agresivniju podlogu. U pjesmi Papagena i Nikita u starohrvatskim nošnjama poziraju sa sabljom na Kninskoj tvrđavi uz stihove :“*Hrvatska moja ljubavi, uvijek ću te voljeti/i zato idemo na ka-ka-kapučino/ ka-ka-kapučino, još jedan kapučino/ ka-ka-kapučino da pijemo u Kninu.*“ Zanimljivo je i da je pjesma snimana na istoj lokaciji na kojoj su srpski bend *Minđušari* snimili ratnu propagandnu pjesme *Armija Srpska* (1993) čiji refren glasi: “*kreće armija, armija srpka, kreće armija sve će da vas mrska.*“ Pettan postavlja pitanje kako bi trebalo ocijeniti glazbu u hrvatskoj ranih devedesetih. Kao period nacionalne slave koja je inspirirala glazbenike da se udruže i stvore nevjerojatan opus patriotskih pjesama ili kao period uništavanja glazbe u kojem glazbenici nisu mogli preživjeti ukoliko ne izvode i ne stvaraju patriotske pjesme. (Pettan, 1998:26)

Ženski izvođači u turbofolku ne koriste toliko borben i nasilan pristup u svojim pjesmama, više se izražavaju mazohistički i kroz samosažaljenje. kao nemoćne iskazuju potrebu za

sponzorstvom i ovisnost o muškarcu (Kronja, 2004). Mazohizam i samosažaljenje nalazimo u stihovima brojnih turbofolk diva devedesetih. Primjerice, u pjesmi Cece Ražnatović *Maskarada* (1997): */Živ se čovek na sve navikne pa valjda ću ja ako Bog da, ako Bog da/ Da se pravim da te ne čujem kad opsuješ me, da spasim bar to što spasiti se da /Da ne proklinjem dan kad sam rekla ti da, decu što sam ti rodila /I da foliram sve da se ne nerviram što sam s drugom te videla/*. Tekst ostavlja dojam ženske bespomoći. Izvođačice koje u svojim pjesmama imaju više elemenata dance-a od folka također imaju mazohistički prizvuk u pjesmama, i prikazuju ovisnost ,primjerice u pjesmi *Dala bih sve* (2000) srpskog dance dueta Funky G glavni vokal u refrenu pjeva: *„Dala bih sve sto želiš ti za jednu mrvu tvoje ljubavi / ali to malo je jer ti moj nikad nećeš postati/*.

Dumančić i Krolo (2017: 159) navode da je 2005. godine turbofolk ušao u drugu fazu i poprima karakteristike pop-folka. Nakon otprilike pet godina sloma Miloševićevog režima, u pjesmama se gubi patriotski i nacionalni fokus i veza s srpskom ratničkom kulturom. Odstupa se i od standardne turbofolk produkcije te pjesme dobivaju na kvaliteti i sve više elemenata zapadne pop glazbe i hip-hopa, rap-a u novije vrijeme i nekih modernijih pravaca poput trap-a neoregga i sl. Izvođači turbofolk hitova se sve češće identificiraju s balkanskim područjem i povezuju kulturni kontekst Balkana nasuprot Europe. Iako ovaj trend u elementima gradi sjećanja i ponekad nostalgiju prema Jugoslaviji, pjevači nastoje izbjeći izravne poruke jedinstva bivše Jugoslavije (Dumančić i Krolo, 2017, 161). Spominju se u tom kontekstu izvođači poput Dada Polumente koji se u pjesmi *Ja volim Balkan* (2011) identificira sa svim žiteljima Balkana uz stihove: */Na koži Balkan istetoviran,/ u srcu majka rođena, /vuče me nostalgija, naši ljudi, muzika/*. Sve više pjesama nove turbofolk ere inzistira na jedinstvenoj kulturnoj povezanosti post Jugoslavenske publike, uz poseban naglasak na superiornost i ljepotu „naših ljudi“, Mia Borisavljević u pjesmi *Lepota balkanska* (2012) pjeva *:/ Ritam mi ljubav razbudi, ja pijana od ljubavi/ na greh te noćas navela lepota balkanska./* U pjesmama se vraća i interurbana komponenta kao na jugoslavenskom rock'n roll tržištu. Pjesma *Devojka tvog druga* (2013) srpske pjevačice Sandre Afrike počinje nabranjem država bivše Jugoslavije: */Bosnia, Serbia, Croatia, Slovenia, Macedonia, Reggaeton Montenegro/*. Jedan turbofolk gitarist je izjavio: *kada se turbofolk pojavio u devedesetima možda je bio politički...danas je to način odijevanja.* (Lena i Peterson 2011: 578).

Izvođači često uz pojam Balkana vezuju kafane, alkohol, strasti i slično ali u novije vrijeme se sve češće pojam vezuje uz kriminal i povezuju pojam Balkana s kriminalcima i elitom te vraća pjesmama turbofolk karakter. Na primjer, u pjesmi *Samo jako* (2017) izvođača Slobodana Veljkovića Coby-a , Relje Popovića i Stojanke Novaković Stoje, Relja popović pjeva: *Brate moj ovo je Balkan/ dobro znaju šta je to/ mafija, novčanice, pevačice i turbofolk/ Balkan, dobro zna se ko je ko, zato sedi sa nama tu za sto/* .

Hip-hop duo THCF zajedno s reperom Slobodanom Veljkovićem Coby-em objavio je za potrebe snimanja dokumentarne emisije *Dosije* (Prva Srpska Televizija, 2016) dvije pjesme kriminalnog karaktera. Pjesma *Krvavi Balkan* (2016) opisuje Balkan kao mafijaško bojište, stihovi pjesme glase: „ *Danas vozi se BMW, sutra čeka te CZ/ ispred kluba čuješ samo ratata/ Danas imaš sve a već sutra nema te/ tvoj atentat sprema se, krvavi Balkan./* Pjesma govori o beogradskim mafijašima koji žive u strahu od atentata (CZ je kratica za poluautomatski pištolj češke proizvodnje.) U pjesmi *Ideš za Kanadu* (2016) čak se spominje i ubojstvo bivšeg srbijanskog premijera Zorana Đinđića kojeg je srpska mafija likvidirala 12. ožujka 2003. godine: */krv lije svakoga dana, država drhti od klana/premijer podleg'o ranama a nama gudru čuva banka/*

U novoj eri turbofolka se gubi i tipičan očaj ženskih izvođačica koje više ne čeznu za neuspjelom ljubavi i uvodi se motiv moćne i neovisne žene koja je sposobna manipulirati muškarcem. Kada Jelena Karleuša nastupa uživo, često prilikom izvedbe pjesme *Ide maca oko tebe* (2005) u koreografiji dovede na pozornicu muškarca iz publike kojeg odabire nasumično. Za vrijeme pjesme oskudno odjevena na pozornici pleše oko muškarca, raspapa mu majicu, njene plesačice ga skinu u donje rublje i na erotičan i humorističan način te uz odobravanje publike ga ponižava i degradira. Kao kontrast turbofolk kulturi devedesetih, novitet u turbofolku je i da se muška tijela se predstavljaju kao objekt ženske požude.

U novijim pjesmama se naravno zadržavaju motivi potrebe za snažnim muškarcima i financijskoj stabilnosti ali se gubi kič i češće se inzistira se na financijskoj i seksualnoj ovisnosti i stabilnosti nasuprot emocionalnoj ovisnosti. U pjesmama je i kozmopolitizam sve češća tema, a put u razne svjetske destinacije se prikazuje kao trofej. Primjerice, Seka Aleksić u pjesmi *Bela ciganka* (2013) pjeva: */Hoću svuda da me vodiš/ da me čuvaš, da me voliš./ Hoću da me pokazuješ svima/ od Pariza do Beča i Rima/*. Crnogorski izvođač Rasta u pjesmi *Kawasaki* (2014) ima stihove: */Ona bi Bali, malo New York malo Pariz/ malo jahte avioni/*

malo London i Dubai/ Skupe stvari, skup Ferrari/ euri, marke kune/ dinari i dolari/. Jelena Karleuša u pjesmi *Casino* (2008.) u kojoj pjeva o potrebi za markantnim bogatim muškarcem. Tekst počinje usporedbom balkanske i svjetske destinacije: „*Kao Monte Carlo sija Montenegro, brod u marini/ sediš sam za rulet stolom, a u ruci ti suvi martini/*. Pjesma se nastavlja opisom idealnog muškarca balkanskih korijena i svjetskog prestiža: */Seksipilan, i tako atraktivan, i tako elegantan/ plave krvi, visoke strane škole, šarmantan i galantan/*.

Muškarci također iskazuju moć kroz razne kriminalne radnje, posjedovanje skupocjenih automobila i droge. Pjesma *Strašno* (2017) Slobodana Veljkovića Coby-a započinje stihovima: */U klubu vrelo je strašno/ i njeno telo je strašno/ i ovo belo je strašno/ brate to je strašno/*. U pjesmama se često spominje droga, posebice kokain stihovi iz pjesme Pevačica (2017) glase : */ Ona je loka loka i loži je koka/ samo meša pića, samo Grey Goose votka/*. Neke pjesme u samom naslovu govore isključivo o kokainu, na primjer Srpski izvođač Vuk Mob je 2017. godine izdao pjesmu naziva *Kokaina* (2017), Elitni odredi imaju pjesmu *Kao Kokain* (2011.) Ipak, treba istaknuti da materijalni izvori zadovoljstva i poroci nisu rijetka tema ni u svjetskim hitovima koje sve češće govore o sličnim stvarima.

Muški izvođači u turbofolku često ističu i sponzorski odnos prema mladim djevojkama. U pjesmi *Lepa do bola* (2005.) Sinana Sakića, prva strofa pjesme glasi: „*Bože, kako godine lete/ Bože, još jučer bila si dete/ danas mlada prelepa žena/ za ljubav stvorena/*. Izvođači često ističu svoju uspješnost, ljepotu mlade žene i razliku u godinama koja ih odvaja. Refren pjesme *Reci* (2008.) srpskog izvođača Aleksandra Luksanovića poznatijeg kao Aca Lukas glasi: */Ja mogu sad da lažem te i obećam nešto veliko / al tebi tek sedamnaest je a meni dva puta je toliko/*. U takvim pjesmama se izvođači uvijek ograđuju od ljubavnog odnosa ali inzistiraju na ulozi zaštitnika.

U Posljednjih nekoliko godina revoluciju su u ovom žanru napravile društvene mreže, posebno YouTube putem kojeg turbofolk zvijezde imaju priliku plasirati pjesme na tržište. Najveća izdavačka kuća je srpski IDJTunes² osnovana 2013. godine potpisuje neke od najvećih izvođača u regiji. IDJTunes je svoju djelatnost proširila na produkciju spotova i digitalnu distribuciju te su osnovali IDJVideos i IDJDigital. Potpisuju poznate turbofolk izvođače poput Raste, Vuk Moba, Dare Bubamare, Rade Manojlović, Sandre Afrike, Elitnih

² <http://idjworld.rs/sr/>

odreda, starijih izvođača poput Viki Miljković, Seke Aleksić, te hrvatskih i bosanskohercegovačkih izvođača poput Severine Vučković, grupe Connect, Jala Brat i drugi.

Osim turbofolka koji je popularan u svim državama bivše Jugoslavije, vrijedi spomenuti i da isti ili sličan žanr nalazimo i u ostalim balkanskim državama. Žanrovi u balkanskim zemljama su toliko slični da neke pjesme imaju identičnu melodiju, primjerice pjesma *Samo namigni* (2013.) izvođača Viki Miljković i Dada Polumente ima jednaku melodiju kao pjesma *Te ka lali shpirt* (2013.) u izvedbi Silve Gunbardhi i Albanskog pjevača Mandija. Identična melodija se nalazi i u grčkim, bugarskim i rumunjskim verzijama te pjesme.

U potrazi za identitetom i stvaranjem nacije i države na Balkanu, Dichev spominje termin 'kič' kao rezultat intenzivnih kulturnih promjena u modernim vremenima. (Krajina i Blanuša, 2016: 94). U svrhu reafirmacije povijesti i nacionalne povezanosti u balkanskim tranzicijskim državama, grade se spomenici i građevine u čast nacionalnih heroja ili se veliča potomstvo naroda koji su nekada živjeli i ratovali na tim prostorima iako ne postoji konkretna poveznica tih naroda i modernih nacionalnih država. Isto kao i u proizvodnji nacionalnog ili europskog identiteta, Dichev ističe kič u regijskom fenomenu srpskog turbofolka, bugarska čalge ili rumunjske manele. Svi ti slični žanrovi balkanske glazbe stvaraju se na brz i niskoproduktivan način i po istim kalupima. Baš kao što kič može biti produkt stvaranja ili traganja za nacionalnim identitetom, može biti i produkt stvaranja statusa u kojem bogataši imitiraju jedni druge pribavljanjem statusnih simbola. (Krajina i Blanuša:2016, 97)

3. TURBOFOLK U HRVATSKOJ

3.1. Razvoj turbofolka u Hrvatskoj

Turbofolk kultura je postala popularna na području čitavog Balkana, tako i Hrvatske. Glazba koja potječe iz ruralnog dijela Srbije i Bosne i Hercegovine se uspješno uklopila u hrvatsku svakodnevicu. Domovinski rat i porast nacionalizma su doveli i do porasta netrpeljivosti prema manjinama. Odnosi između bivših socijalističkih država često u medijima poprimaju

negativu notu. U takovom okruženju kultura koja je izvorno promicala srpske nacionalističke i elitističke vrijednosti postala popularna među mladima u Hrvatskoj.

Folk i novokomponirana narodna glazba su se u Hrvatskoj pojavili u šezdesetim godinama, a u osamdesetima postepeno probijali u ruralnim sredinama na istoku Hrvatske, zbog blizine Bosne i Hercegovine i pojedinim lokalima smještenim na marginama Zagreba i Splita odakle se turbofolk proširio na ostale dijelove Dalmacije i središnje Hrvatske (Gotthardi Pavlovsky 2014, 153). Primjer za popularnost tog žanra u Hrvatskoj sredinom osamdesetih je Lepa Brena koja je s bendom Slatki Greh imala čak pet uzastopnih koncerata na splitskim Gričama i četiri uzastopna nastupa u zagrebačkoj Ciboni. (Gotthardi Pavlovsky, 2014, 103).

U devedesetim godinama kada se turbofolk pojavio u Srbiji, unatoč ratnom stanju među državama u Hrvatskoj je taj novi žanr također bio sve popularniji. Zanimljivo je da su pojedini ljudi čak i na bojištu slušali turbofolk hitove: „*Mi smo voljeli vjerovati sami sebi da su hrvatski mladići kad su '91. odlazili u rat, da su odlazili sa, ne znam, crnim povezima, tetovažama U2, Rolling Stones, Clash itd. I da su slušali Guns and Roses i što se već sve slušalo u to vrijeme.(...).* Bilo ih je dakako, ali većina je ipak bila klinaca koji su tada najnormalnije i jako posvećeno slušali ono što se tad nazivalo i danas se naziva turbofolk. Ta muzika je naprosto bila zajednički soundtrack ovoga rata, slušala se podjednako i s jedne i druge strane i sluša se i danas podjednako i s jedne i s druge strane. (...)

“ (Boris Dežulović, novinar i književnik, Split 2005.)(Gotthardi Pavlovsky, 2014. , 204-205).

U Hrvatskoj su se neki izvođači poput Vuca, Severine, Magazina i Brkova počeli okretati turbofolku i u produkciji koristiti neke elemente narodnjaka i turbofolka. Turbofolk klubovi su u Hrvatskoj postepeno postali popularno odredište mladih ljudi te sa margina velikih gradova utočište našli u samom centru. Neki klubovi su promijenili kompletan repertoar i prilagodili se novoj publici koja je tražila drukčiju zabavu. Primjerice, klub Sokol u Zagrebu je prije Domovinskog rata bio poznat po dobrim rock i pop koncertima dok je danas program nudi isključivo turbofolk sadržaj.

U Zagrebu je od 3. travnja 2018. započela s emitiranjem prva turbofolk radiopostaja Extra FM³. Live stream je dostupan putem interneta a interes za radiopostajom premašuje sva

³ <http://onlineradiobox.com/hr/extra936/>

očelkivanja te voditelji radija tvrde da je stream zbog prevelike posjećenosti ponekad nedostupan internet slušateljima.

3.2. Mladi u Hrvatskoj

Ilišin (2013: 11) navodi da su dosadašnje analize pokazale kako se socijalizacija mladih ljudi u postsocijalističkim društvima odvija u nestabilnim uvjetima jer se procesi, tranzicije i društvene norme i same radikalno mijenjaju. Uz tipične probleme tranzicijskih društava koje pogađaju mlade poput porasta socijalnih razlika, nejednakosti obrazovnih šansi, zaoštavanja tržišne kompetencije, rasta nezaposlenosti, porasta kriminala, izmjena društvenih vrijednosti i sl., mladi u Hrvatskoj su pogođeni i specifičnim problemima. Političke i ekonomske posljedice Domovinskog rata su od 1991. godine odredile društveni razvoj. Društvena transformacija je imala lošije rezultate od ostalih postsocijalističkih država, a deficitarna demokratizacija hrvatskog društva i pogoršana gospodarska situacija doveli su do sazrijevanja mladih u okružju velike nesigurnosti i osobne neizvjesnosti (Ilišin, 2013: 11).

U istraživanju kojeg su 2012. godine proveli Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i zaklada Freidrich Ebert, prikazani su rezultati istraživanja koje je provedeno na uzorku od 1500 ispitanika u dobi od 14 do 27 godina iz čitave Hrvatske. Mladi dali svoje odgovore vezane uz teme socioekonomskog položaja, obitelji i socijalne mreže, obrazovanja, zapošljavanja, mobilnosti, slobodnog vremena i rizičnih ponašanja, socijalnog povjerenja i vrijednosti, politike, razvoja i demokracije te Hrvatske i Europskoj uniji.

Po pitanju slobodnog vremena, mladi u Hrvatskoj raspolažu s više slobodnog vremena od starijih i aktivnije ga provode. „Recentni rezultati tako potvrđuju da je slobodno vrijeme mladih dominantno ispunjeno druženjima i raznim medijski posredovanim sadržajem, dok intelektualno i fizički zahtjevne aktivnosti čine značajan dio dokolice tek manjeg dijela mlade generacije“ (Ilišin, 2013: 72). Istraživanje je također pokazalo da mladi mjesečno najviše troše na odjeću, obuću i modne dodatke (prosječno 216 kn). Kao pojave koje su u modi prednjači opcija dobro izgledati koju je odabralo 81,3% mladih, što ukazuje da su mladi pod pritiskom da ostave što bolji vanjski dojam, a potom slijede karijera sa 80,3%, završavanje fakulteta sa 76,6% te neovisnost sa 73,3%.

Jednom tjedno i češće alkohol konzumira gotovo polovica mladih, a tek svaki peti ispitanik ne konzumira alkohol, a znatna većina vjeruje da je alkohol neophodan da bi se pripadalo nekom društvu. Porazan je i podatak da čak trećina ispitanika ima neprihvatljive stavove prema homoseksualnoj orijentaciji (Ilišin 2013: 86). Po pitanju prihvaćanja raznih etničkih skupina, mladi na skali od 1 do 8 najviše prihvaćaju Hrvate (5,43), Nijemce (3,91) i Amerikance (3,88) dok su na dnu ljestvice Crnogorci (3,16), Srbi (3,11), Albanci (2,46) i Romi (2,11) (Ilišin, 2013: 100).

Po pitanju politike, razvoja i demokracije, mladi u podjednakoj mjeri smatraju modernim sudjelovanje u građanskim akcijama i aktivno bavljenje politikom, ipak, istraživanje je pokazalo da je tek svaki sedmi ispitanik u protekloj godini sudjelovao u nekom obliku dobrovoljnog rada te također da nešto više od četvrtine mladih želi iseliti iz Hrvatske (Ilišin, 2013: 139).

Sociolozi s Odjela za sociologiju Sveučilišta u Zadru proveli su istraživanje u šest najvećih gradova na Jadranu: Rijeci, Puli, Zadru, Šibeniku, Splitu i Dubrovniku. Istraživanje je provedeno na uzorku od 2650 srednjoškolaca. Po pitanju turbofolka, 41,3% ispitanika preferiraju turbofolk, 16,5% nema mišljenje o turbofolku, a 42,2% mladih ističu da im se turbofolk ne sviđa.

Učenici koji slušaju turbofolk vjerojatnije će biti desne orijentacije i vjernici te imati manje tolerancije prema homoseksualcima i manjinama.

U usporedbi tipa škole i turbofolka, 56,3% polaznika trogodišnje škole preferira turbofolk, 45,6% polaznika četverogodišnje škole preferira turbofolk, a 29% gimnazijalaca uživa u tom žanru glazbe. Vjernici u većoj mjeri slušaju turbofolk (uvjereni vjernici 52,6%, umjereni vjernici 50,5%), a neodlučni (38%) i nereligiozni (24,2%) u manjoj mjeri. Istraživanje je pokazalo i da djeca roditelja višeg obrazovanja manje konzumiraju turbofolk (32,6%) od djece roditelja srednjeg i manjeg obrazovanja (45,45,5%)⁴

⁴ <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/ugledni-sociolozi-proveli-istrazivanje-na-uzorku-od-2650-srednjoskolaca-stvorili-su-jasnu-sliku-o-tome-ko-ce-najvjerojatnije-slusati-turbofolk/7298827/>

4. TURBOFOLK U DUBROVNIKU

4.1. Zabavni život u Dubrovniku 20. Stoljeća

Noćni život u Dubrovniku se promijenio kroz posljednjih nekoliko godina. U Dubrovniku postoji specifična riječ za lokale u kojima se poslužuje alkohol. Talijanizam *betula* dolazi od talijanske riječi *bettola* i označava krčmu ili gostionicu. U Dubrovniku ih je danas sve manje, ali nekada su bile glavno okupljalište u kojima su se ljudi družili i zajedno pili tijekom cijelog dana. Betule su radile od ranog jutra i zatvarale su se kasno navečer. Ugostitelji su uz piće gostima besplatno nudili i razne delicije poput slanih srdela i tvrdo kuhanih jaja. Dubrovački novinar Vedran Benić je na društvenoj mreži Facebook podijelio mapu s programa Dubrovačkih ljetnih igara 1979⁵. u kojoj su ucrtane sve dubrovačke betule te godine, ukupno njih 29. Srednjoškolci u Dubrovniku ipak nisu imali praksu izlaziti toliko po ugostiteljskim objektima, već su slobodno vrijeme provodili većinom na Stradunu, glavnoj dubrovačkoj ulici poznatoj i kao Placa. Starije generacije u Dubrovniku Stradun često opisuju kao *facebook onog vremena*. Naslonjeni na izloge Straduna susretali su se i upoznavali s vršnjacima, a pojam *điravanje* koji označava šetnju i druženje Stradunom poznat je i danas i još se u manjoj mjeri prakticira u Dubrovniku.

Prvi hotel u Dubrovniku, hotel Imperial je izgrađen 1889. godine na Pilama. Kroz dvadeseto stoljeće je došlo do procvata turizma u Dubrovniku, te je izgrađeno mnoštvo hotela kojih je danas preko 40. Najpopularniji oblik zabave za vrijeme ljetne sezone je bila glazba uživo na brojnim terasama poznatih hotela. U ljetnoj sezoni je većina dubrovačke mladeži za vrijeme socijalizma je posjećivala hotele u kojima, za razliku od danas, cijena pića bila pristupačna mladima. U brojnim hotelima i restoranima čiji je zabavni sadržaj bio prilagođen i domaćoj i stranoj publici, mladi su odlazili na ples, ili kako su taj običaj nazivali u Dubrovniku, *balanje*.

U Dubrovniku se *balalo* uz živu glazbu u bivšem restoranu Jadran u staroj gradskoj jezgri, te u hotelu Imperial na Pilama gdje je svirao sastav Stijene s poznatim dubrovačkim pjevačem i kantautorom Ljubomirom Pende Bucum. Nekoliko kilometara dalje od Starog grada nalazi se naselje Lapad, područje s najviše hotela u Dubrovniku. Najpopularniji hoteli za *balanje* u su

⁵ <https://dubrovackidnevnik.rtl.hr/lifestyle/gdje-ste-bili-s-kim-ste-pili-prisjetite-se-betula-u-gradu-u-kojima-ste-se-zabavljali-80-ih>

tada bili Neptun, Kompas, Park i Libertas, popularno odredište je bio i restoran robne kuće Minčeta te veliki i mali trg u turističkom kompleksu Babin Kuk na kojem su nastupali brojni kvalitetni dubrovački glazbeni sastavi poput Kastelana, Sige, Poklisara, VIS Libertas i drugi.

Većina hotela u Dubrovniku je bila otvorena i zimi što danas nije slučaj, i hoteli su nudili bogat zabavni sadržaj za domaću publiku. Poznati su bili i dočeci nove godine u Dubrovačkim hotelima koji su trajali tri dana.

Jedna od prvih otvorenih diskoteka u Dubrovniku bila je Splendid Bar u Masarykovej ulici u Lapadu. Mjesto na kojem su počeli s radom članovi Bijelog Dugmeta, bio je jedan od prvih ekskluzivnih noćnih barova u Dubrovniku, bogati program, plesačice, mađioničari, koktel majstori i slične atrakcije predstavljali su dotad neviđeni program u Dubrovniku. Splendid Bar je bio u funkciji sve do Domovinskog rata kada je i nastradao pogođen brojnim granatama. Bar je pretvoren u stambenu kuću koju je 2004. godine kupio američki biznismen Robert Herman Benmosche. Popularne diskoteke u Dubrovniku su bili Arsenal koji se nalazio na mjestu današnjeg Sky Bara, zatim Labirint na čijem je mjesto danas ugledni Restoran 360' te Exodus u Lapadu. Kasnije su otvorene i neke diskoteke poput Divinae Folie, prve diskoteke na otvorenom u Dubrovniku. Poznate diskoteke u Dubrovniku su bile i Piramida, Sun City, Adriatic i Lazareti.

Za vrijeme rata u Dubrovniku je djelovala tek nekolicina lokala, kafići koji su tada radili su bili smješteni u Ulici Bana Jelačića, u Dubrovniku poznata i kao *Burbon Street*.

Dubrovnik je sredinom 20. stoljeća imao poprilično bogat glazbeno umjetnički opus. Dalmatinska pjesma je imala bogat utjecaj na dubrovačko kulturno stvaralaštvo te je Dubrovnik dao brojne poznate klape poput klape Maestral, klape Ragusa, klape Dubrava i drugih. Ističe se stvaralaštvo klape Maestral u kojoj su djelovali Vlaho Paljetak, Krešimir Magdić, Mario Nardelli i Mihovil Bulić jer je klapa Maestral jedina Dubrovačka klapa koja se odmakla od dalmatinske pjesme i stvorila vlastiti dubrovački klapski žanr. Dubrovnik je imao i poznate kantautore poput Ljubomira Pende Buca i Srđana Gjivoja koji su činili popularni dubrovački sastav Bucu i Srđan. Dubrovački skladatelj Đelo Jusić je 1961. godine osnovao Dubrovačke trubadure, sastav koji je pjesmom *Jedan dan* predstavljao Jugoslaviju na Euroviziji u Londonu 1968. gdje je Jugoslavija osvojila sedmo mjesto. Poznati dubrovački umjetnici su i Tereza Kesovija i Ibrica Jusić, oboje su imali uspješne glazbene karijere i u

Francuskoj gdje su izvodili šansone. Izobrazbi dubrovačkih glazbenika i u razvoju glazbe u Dubrovniku zaslužna je i Umjetnička škola Luke Sorkočevića, a folklorni ansambl Lindo je također jedan od prepoznatih kulturno umjetničkih projekata grada Dubrovnika. Po pitanju rock i pop sastava, najpoznatiji hard rock/ heavy metal bend u Dubrovniku je Crna Udovica, bend je bio popularan u bivšoj Jugoslaviji, a osamnaest godina nakon prestanka djelovanja su održali povratnički koncert u prepunoj tvrđavi Revelin. Dubrovnik je u 20. stoljeću dao izrazito velik broj glazbenih sastava koji su tijekom cijele godine svirali uživo u brojnim dubrovačkim lokalima, ali i u drugim gradovima pa čak i izvan granica bivše Jugoslavije. Vrijedilo bi istaknuti pojedine glazbene sastave poput popularnog dubrovačkog benda novog vala Modeli, VIS Libertas u kojem je pjevao Milo Hrnić i druge.

U Dubrovniku je 1999. godine osnovana i Udruga mladih Orlando⁶ koja je svojevremeno promovirala razne kulturne manifestacije i mlade dubrovačke glazbene sastave. Pod pokroviteljstvom udruge su u prošlosti organizirani brojni koncerti i gitarijade. Zbog lošeg rukovodstva i manjka zainteresiranih volontera je udruga prestala s aktivnim radom, ali i interes mladih za stvaranje glazbenog i umjetničkog sadržaja se proteklih godina smanjio.

Dubrovnik je imao i uspješnu rap /hip-hop scenu, hip hop sastav 4,5,6 je u svom kratkom vijeku ispričao sjajne priče o dubrovačkom mentalitetu, ratnoj generaciji, nostalgiji za prošlim vremenima i dao je uvid u svakodnevicu mladića koji su odrasli i žive unutar zidina Starog grada. Jedan od članova grupe 4,5,6, Albert Farac je ostvario vlastiti hip hop projekt po nazivu Art Hop. Art Hop je također prvi dubrovački glazbeni sastav koji je u pjesmi *Zašto mrzim nedjelju* dao kritiku na konzumente turbofolka u Dubrovniku: */Mladići ispijaju kave i prepričavaju događaje od sinoć, / i kao uvijek, tim događajima daje se prevelika važnost./ Ono, bili su u provincijskoj diskoteci, /mjestu sa zapadnjačkim imenom i balkanskim programom./*

Trenutno u Dubrovniku djeluje tek nekolicina glazbenih sastava i izvođača, najpoznatiji su bend Silente koji je osvojio nagradu Porin⁷ 2014. godine za najboljeg novog izvođača. Brojne nagrade na klapskim festivalima je nanizala i Klapa Kaše⁸ koja djeluje od 2007. godine, a u

⁶ <http://klub-orlando.com/>

⁷ <http://www.porin.org/content/dobitnici-nagrade-porin-2014>

⁸ <http://www.klapakase.hr/>

Dubrovniku danas aktivno djeluju i bendovi poput Valetuda, Material Damage, Atlantide, Feredona i drugih.

4.2. Transformacija urbane kulture u Dubrovniku

Jayne navodi da mladi koriste urbane prostore i kroz potrošnju sudjeluju u izgradnji društvenog identiteta. Potrošnja je jedan od ključnih faktora stvaranja odnosa moći i oblikovanja identiteta (Jayne 2006:137). Ovisno o raznim čimbenicima, statusu, identifikacijom i sl., mladi na različite načine doživljavaju pojedine urbane prostore te za svakoga određeni lokali predstavljaju drugačiji sustav vrijednosti. *Mainstream* se izražava kroz kozmopolitizam i gentrifikaciju, promiče *cafe* kulturu, minimalistički dekor, otvorene prostore, čistoću i prestiž. Alternativa takvoj kulturi ima ograničen izbor urbanih prostora, a podrazumijeva pojedine lokale i klubove u kojima se pušta drugačija glazba, mjesta koja većinom imaju različit interijer, kao i urbane prostore poput ulica, parkova i slično. (Chatterton i Hollands 2002, prema Jayne 2006:121). Chatterton i Hollands navode da se u gradovima te kulture i prostori nisu isključivi te sve češće preklapaju. Takav je i slučaj u Dubrovniku koji svojim ograničenim kapacitetima nudi siromašnu *nightlife* scenu.

Noćni život Dubrovnika je određen brojnim faktorima koji čine grad specifičnim. Turizam kao primarni izvor prihoda nameće tip i uređenje lokala koji su većinom određeni za strane goste. Neki od tih lokala u skladu s planom elitnog turizma u Dubrovniku svoje proizvode prodaju po cijenama koje su previsoke za prosječne potrošače iz Dubrovnika. Ipak takvi lokali su posjećeni od strane domaćih mladih koji potrošnjom i asimilacijom na takvim mjestima mogu pokazati status te osim djelovanja u turizmu, sudjeluju u konzumiranju istih proizvoda kao i brojni turisti koji posjećuju Dubrovnik.

Dubrovnik unatoč tome što je sveučilišni grad nema prevelik broj studenata, te su gradovi poput Zagreba, Splita i Mostara popularnija studentska odredišta za mlade Dubrovčane. Velik broj mladih nakon završenog studija biraju veće gradove kao mjesto boravka, a neki neovisno o daljnjem školovanju napuštaju Dubrovnik nakon srednje škole. Noćni život u Dubrovniku, kao i većina društvenih zbivanja, zbog navedenih čimbenika postaje polariziran te stvara drukčiju ponudu tijekom turističke sezone i izvan nje.

Takvo okruženje daje veću kompleksnost potrošnji i načinu na koji mladi koriste urbane prostore. U potrazi za zabavom koja u Dubrovniku nije raznovrsna, mladi mogu birati hoće li izlazak provesti u *mainstream* ili alternativnim lokalima, uz činjenicu da je većina tih lokala kao i njihov program rezerviran za turiste. Turizam je u Dubrovniku od zabavnog života napravio jednoličnu ponudu kafića koji se rijetko ističu po nekom posebnom programu. Agresivna konkurencija u ugostiteljstvu i profit koji je moguće ostvariti isključivo za vrijeme ljetnih mjeseci ugostiteljima ne ostavljaju previše prostora za fokusiranje na program, a tu su i visoke cijene pića. Pozicije i interijeri tih lokala su slični, a često dolazi i do imitacije, primjerice mnogi lokali serviraju koktele u dječjim kanticama za pijesak ili zapošljavaju hostese da lakše prodaju proizvode i slično. Turizam u Dubrovniku stvara specifičnu *mainstream* i alternativnu kulturu noćnog života u kojoj su mladi osuđeni biti turisti u vlastitom gradu ili koristiti vlastite taktike i strategije kako bi pobjegli iz turističke destinacije i vratili se u 'svoj grad'.

Izvan turističke sezone mladi češće posjećuju lokale koji nisu u strogom centru, većinom kafići koji tijekom večeri djeluju kao diskoteke. Pojedini lokali koji su namijenjeni isključivo turistima često mijenjaju program i izgled izvan turističke sezone, *Sky Bar* i *Revelin* često zatvaraju dijelove kluba kako bi smanjili kapacitete zbog manjeg broja posjetitelja. Neki kafići na području Lapada koji za vrijeme turističke sezone nisu popularni kao lokali u strogom centru imaju organizirane studentske zabave jednom tjedno, a isključivost lokalnih posjetitelja u kafićima i klubovima mijenja i glazbeni sadržaj i program. Takvo okruženje urbanih prostora dovodi i do specifičnog načina na koji mladi oblikuju svoj identitet.

4.3. Razvoj turbofolka i popularni lokali u Dubrovniku

Autor knjige *Narodnjaci i turbofolk u Hrvatskoj; Zašto ih (ne) volimo*, Aleksej Gotthardi Pavlovsky je 2006. godine napravio kratku anketu na Stradunu, glavnoj ulici stare gradske jezgre, gdje je anketirao pripadnike mlade populacije. U anketi su njihova su mišljenja glede intenziteta popularnosti turbofolka bila podijeljena, ali naveli su da postoje kafići u Dubrovniku u kojima se ta glazba sluša, ali da su ti kafići ipak u manjini. Autor navodi da se iz odgovora može razabrati da se ne radi o pomami, već da je ta glazba prisutna, da je svatko sluša u manjoj mjeri i da je trend popularnosti narastao tijekom nekoliko godina. Ispitanici su

naveli da se narodnjaci i turbofolk puštaju u ulici poznatoj kao „Burbon Street“, da su ti kafići manjina u Dubrovniku i da ih u Starom gradu nema. Naglasili su da su takvi lokali u porastu u Dubrovniku i ostatku Hrvatske, posebno u Splitu i Zagrebu (Gotthardi Pavlovsky, 2014: 123-125).

Od ankete koju je autor proveo na Stradunu prošlo je 12 godina a zabavni program u dubrovačkim lokalima prati hrvatske trendove po pitanju turbofolk sadržaja. Dubrovnik u ovom trenutku broji 3 diskoteke i još 15-ak kafića u kojima Dubrovčani i stranci provode vrijeme.

Kao alternativu turbofolku u Dubrovniku, najpopularniji su noćni klubovi Revelin i Lazareti. Gall alternativu opisuje : „*Alternativni pristup određenom glazbenom žanru zagovor je otklona od priznatog , službenog i već opće prihvaćenog stila nakon što je on iscrpio svoju kreativnu fazu. Alternativni pristup zalaže se za kreativnu uzbudljivost umjesto daljnje eksploatacije usvojenih žanrovskim konvencija. Alternativna glazba stoga je uvijek istraživačka i najčešće nekomercijalna.*“ (Gall 2011, 13)

U samoj gradskoj jezgri Dubrovnika nalazi se najpopularniji dubrovački noćni klub, Culture club Revelin⁹. Smješten je na istočnoj strani zidina u tvrđavi Revelin pod zaštitom UNESCO-a koja je ime dobila po tipu tvrđave rivelinno koja je izgrađena od 1463. do 1551. godine kako bi se Dubrovačka Republika mogla obraniti od potencijalnih osmanlijskih prijetnji. Culture Club Revelin je od svog osnutka ugostio brojne svjetske poznate DJ-e i u ljetnim mjesecima za vrijeme turističke sezone često u goste dovodi poznate svjetske zvijezde poput Fedde le Granda, Boy Georga, Martin Solveiga, Alexa Ingrossa, Axwella, Carl Coxa i druge. Osim najčešće house, techno i electro glazbe, Revelin je imao priliku ugostiti i rock izvođače poput Ian Paice band-a koji su u rujnu 2015. Održali koncert u spomen legendarnom bubnjaru Led Zeppelina Johnnu Bonhamu. Vrijedi napomenuti i da se Revelin svake godine nalazi u izboru DJmag.com top 100 svjetskih noćnih klubova te je u 2018. je zauzeo 40. mjesto¹⁰. Za vrijeme ljetnih mjeseci, Revelin uglavnom organizira koncerte domaćih izvođača i Dj-a. Na glazbenom repertoaru se nikada ne puštaju pjesme turbofolk sadržaja iako valja naglasiti da je Revelin u nekoliko navrata ugostio pop i narodnjačke izvođače koje su u svojoj karijeri

⁹ <http://www.clubrevelin.com/hr/>

¹⁰ <https://top100clubsvote.djmag.com/>

djelomično izvodile takvu vrstu glazbe poput srpskih izvođača Saše Matića, Željka Samardžića, Željka Joksimovića te raznih hrvatskih narodnjačkih i zabavnjačkih izvođača.

Idući klub koji također inzistira na glazbenom sadržaju koji ne sadrži turbofolk je plesni i noćni klub Lazareti. Također pod zaštitom UNESCO-a, smješten je u dvije lađe karantene koja je izgrađena za potrebe prevencije Dubrovačke republike od kuge u 15. stoljeću. Od početka djelovanja udruge Otok koja se osamdesetih smjestila u prostorije Lazareta, Tadašnja udruga Otok, te sadašnja udruga Art Lazareti godinama raznim koncertima, manifestacijama i izložbama nastoje sačuvati dubrovačku alternativnu glazbenu scenu. Te je jedini noćni klub u Dubrovniku koji nikada nije imao turbofolk i narodnjački sadržaj na glazbenom repertoaru. Tako među mladima koji tamo zalaze postoji i uzrečica da su prostorije bivše karantene još uvijek u funkciji prevencije kuge.

Treći i posljednji aktivni noćni klub koji djeluje u Dubrovniku je Sky Bar, smješten na platou Pile prije ulaska na zapadna vrata stare gradske jezgre. Sky Bar je prvenstveno bio nazvan Arsenal potom Latino Club Fuego, te na posljetku Sky Bar. Na početku večeri svira komercijalna i mainstream glazba, a u kasnijim satima svira pretežito turbofolk glazba. Iako je ulaz zabranjen osobama mlađim od 18 godina, većinu publiku čine srednjoškolci i studenti. Za vrijeme ljetne sezone kada je prisutan veći broj turista, povećava se broj stranih pjesama ali je ipak većina pjesama turbofolk žanra.

Betule su u Dubrovniku praktički nestale, šarmantne gostione u staroj gradskoj jezgri u zamijenili su klasični cafe-barovi koji tijekom dana rade kao obični kafići, a navečer rade kao barovi u kojima DJ pušta glazbu.

U Staroj gradskoj jezgri se nekoliko barova u koje mladi zalaze. U Zamanjinoj ulici, najpopularnijem okupljalištu mladih u Starom grade se nalaze lokali Ludwig, Casablanca i Trocadero. U objektima Casablanca i Ludwig se puštaju većinom strane pjesme dok se u Trocaderu koji je najposjećeniji lokal pušta kombinacija pjesama uz najveći broj turbofolk pjesama.

U staroj gradskoj jezgri nalaze se još nekoliko pubova i kafića koji imaju dozvolu raditi do dva sata ujutro i koji su popularni među mladom dubrovačkom publikom: Rock café Exit u Boškovićevoj ulici, Irish pub Katie O'Connors u Dropčevnoj ulici, Irish pub Karaka i poznata dubrovačka „betula Fontanau u Ulici između Polača.

Iako u Starom gradu postoji tek jedan kafić, Trocadero u kojem se pušta turbofolk. Uža okolica Dubrovnika je nešto drukčija. Na otprilike 2 km od Starog grada, nalazi se Ulica od Batale, mjesto sa ukupno tri lokala u kojima se pušta turbofolk glazba i u kojima gostuju turbofolk izvođači. Ti lokali rade do četiri ujutro iako nekada znaju produžiti radno vrijeme. Radi se o lokalima D'El, Amor i Boem. Nedaleko od te ulice se nalazi ulica Iva Vojnovića, mjesto s nekoliko lokala od kojih dva kafića rade i kao noćni klubovi te također imaju dozvolu radnog vremena do četiri ujutro. Imena lokala su What's Up, Culto, a tu je bio i lokal Street koji se nedavno zatvorio u proljeće 2018. godine. Kafići u ulici Iva Vojnovića se smatraju „elitnom“ destinacijom u Dubrovniku i rijetko će se na tom mjestu naći srednjoškolci, većinom tu zalaze mladi studenti.

Dubrovnik je unazad nekoliko godina imao još više lokala u kojima se puštao turbofolk. U Uvali Lapad, popularnoj šetnjici u Lapadu djelovala su dva lokala, Insomnia i Epic. U ulici poznatoj u Dubrovniku kao Burbon Street Nalazili su se lokali Ferrari, Zeus i Karoca u kojima se također slušala turbofolk glazba.

U bivšoj tvornici ulja i lakova 2008. godine se otvorio noćni klub Factory koji je radio nekoliko godina. U Dubrovačkim medijima je bio tema zbog fizičkog nasilja i kriminala.

U Dubrovniku općenito prevladava loše mišljenje o turbofolku kao žanru, mogu se istaknuti i dva događaja u kojima je javnost javno tražila da se otkazu koncerti pojedinih izvođača. Na dubrovačkoj plaži Copacabana je 2011. trebao biti održan koncert srpske turbofolk pjevačice Ane Nikolić, održani su prosvjedi u naselju Lapad i rasprodani koncert je zbog sigurnosnih razloga otkazan¹¹. Dio mještana je tražio i da se otkáže koncert Željka Joksimovića na plaži Kupari 2012. godine, ali koncert je ipak održan¹².

4.4. Metodologija i uzorak

U istraživanju je korištena metoda polu-strukturiranog intervjua, kvalitativna metoda prikupljanja podataka. Polu-strukturirani intervjui pristupa kazivaču s ciljem shvaćanja

¹¹ <https://www.youtube.com/watch?v=DGHR3wbz6pk>

¹² <https://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/hrvatska/clanak/id/177225/dio-mjestana-na-plazi-u-kuparima-ne-zeli-nastup-zeljka-joksimovica>

njegove percepcije određenih određene društvene fenomene. Ovakav oblik dvosmjerne komunikacije nema stroga formulirana pitanja, već okvir unaprijed određenih tema. Na taj način je omogućeno postavljanje potpitanja u svrhu boljeg i detaljnijeg shvaćanja kazivačeva pogleda na temu. Ovakav intervju je fleksibilan i sličan je svakodnevnom spontanom razgovoru na poslijetku i koristan jer kazivači mogu slobodno izraziti svoje stavove i obrazložiti ih. *„Kvantitativna istraživanja nastoje kvantificirati istraživane pojave, odnosno brojčano ih iskazati i pokazati mijene određenih parametara kroz vrijeme. Kvalitativna istraživanja odgovaraju na niz pitanja poput: zašto, kuda, kako, gdje i slično, što omogućava opisivanje pojava ali ne uključuje nužno statističke podatke o tim pojavama“* (Tkalac Verčić i sur., 2010: 12). Metoda intervjua omogućuje poimanje svakodnevnice kazivača i način na koji oni doživljavaju turbofolk u Dubrovniku.

Uzorak čini pet kazivača različitih sociodemorafskih obilježja. Intervjui su provedeni u Dubrovniku u lipnju 2018. godine, kazivači su dali svoj uvid u turbofolk kulturu u Dubrovniku i konzumente takvog vida zabave.

Prvi kazivač je umirovljeni je ratni vojni invalid u dobi od 43 godine po imenu Pero koji boravi u Dubrovniku. Bavi se glazbom i tijekom ljetne sezone nastupa u brojnim dubrovačkim hotelima, lokalima i restoranima. Nije visoko obrazovan. Pero je odabran kao relevantan kazivač izabran je jer se od tinejdžerskih godina bavi glazbom, surađivao je s brojnim popularni dubrovačkim glazbenicima i pratio je razvoj glazbe u Dubrovniku. S obzirom da je turbofolk u Dubrovniku većinom percipiran kao srpska uvozna kultura, htio sam čuti što će o tome reći osoba koja je osobno sudjelovala u ratu ali i doživjela razvoj folka u Dubrovniku

Vlaho (23) je drugi kazivač, student koji u lokalima D'El i Amor na Batali radi kao DJ i voditelj programa. Prilikom posjete tim lokalima primijetio sam da stoji za DJ pultom te sam ga kontaktirao u nadi da će mi kao osoba koja sudjeluje u stvaranju takve vrste programa i sadržaja reći nešto više o turbofolk kulturi u Dubrovniku. U Dubrovnik je doveo domaće izvođače poput Siniše Vuca i Alke Vuice, ali i popularne izvođače s područja Srbije i Bosne i Hercegovine kao što su Tea Tairović, Jelena Vučković, Ivana Krunić, grupa Luna, Ivana Sirena i druge. Navodi da na zabavama i koncertima koje on organizira u D'El-a bude oko 50-60 ljudi, dok u Amora koji je prostorni veći zna u iznimnim slučajevima biti i do 300 posjetitelja.

Toni (24), student je pravnog fakulteta na Sveučilištu u Zagrebu i poznanik iz srednje škole. Ne preferira turbofolk ali ga ponekad sluša i ponekad izlazi na mjesta gdje se pušta takav žanr. Često izlazi i u Zagrebu i u Dubrovniku, a živio je i u Njemačkoj te je upoznat i s turbofolk scenom izvan granica Hrvatske za koju kaže da je dosta slična domaćoj, te da svaka zabava namijenjena hrvatskoj populaciji završava turbofolk glazbenim repertoarom.

Ante je Dubrovačanin u dobi od 24 godine koji radi u ugostiteljstvu. Sluša i voli turbofolk glazbu i izlazi u turbofolk lokale, pretežito u Amor. Antu sam upoznao preko zajedničkog prijatelja, a razlog zbog kojeg sam htio da bude jedan od kazivača jest njegov glazbeni ukus i aktivnost u politici. Sebe smatra patriotom što se vidi i iz nekoliko uočljivih tetovaža koje ima na tijelu, grb s šahovnicom i hrvatski pleter. Kaže da njegovim roditeljima nije drago što kod kuće i u autu sluša turbofolk. Htio sam čuti njegovo mišljenje o turbofolku i razumijeti postoje li neke kontradikcije s glazbenim ukusom i nacionalnim identitetom. Mjesto intervjua je Culto, jedan od kafića koji tijekom noći radi kao klub, a Ante tamo često izlazi.

Gloria (20) je studentica iz Zagreba. Studira na Sveučilištu u Dubrovniku na studiju konzervacije i restauracije. Ističe da sluša svu glazbu koju smatra dobrom, voli i turbofolk glazbu te smatra da je najbolja zabava na takvom žanru glazbe. Gloriju sam upoznao prilikom posjete kafiću Amor, htio sam da sudjeluje u intervjuu upravo zbog toga što je iz Zagreba došla studirati u Dubrovnik.

4.5. Analiza Intervjua

4.5.1. Razvoj turbofolka i rat u Dubrovniku

Turbofolk se razvio iz novokomponirane narodne muzike, u razgovoru s Perom sam doznao da se taj glazbeni žanr se u Dubrovniku puštao u dva lokala koja su posluživala hranu i piće uz živu glazbu, Ocean i Čika Mite, a ponekad je takav žanr bio prisutan i u restoranu Jadran u Starom gradu. U Oceanu je za vrijeme ljetnih mjeseci nastupao sastav po imenu Orkestar Lepog Jovice, a zabava je bila namijenjena lokalnoj publici.

Domaća publika, tad su ljudi... poprilično je bio drukčiji način života, ljudi su izlazili skoro svaku večer. Sa djecom, familijarno. Ovaj, znači... Dosta se više živilo vanka i izlazilo nego

danas.(...).I sjećam se točno da smo mi išli gledat poznatu narodnjačku zvijezdu iz Jugoslavije Louisa koji je tamo bio sviro osamdesetih jer je imo jako dobar bend. Pa je bio svima ovima kolegama iz grada je bio jako zanimljiv... poč ga poslušat. (Pero)

Narodna muzika je u začecima u Dubrovnik došla tek krajem sedamdesetih, a kako kazivač tvrdi, narodna glazba nije bila popularna u to vrijeme, osobe koje su preferirale takvu vrstu glazbe su se većinom sramile toga.

A osamdesetih to nije bila dominantna kultura slušanja narodne muzike. Folk, to su tad tako zvali, folk muzike, nego su to ljudi u biti slušali doma, a to su poprilično krili. Nisu baš to javno prezentirali i hvalili se s tim. To se znalo da doma to slušaju, ali se... (To iz vaše profesije neki ozbiljni muzičari, ili ovako govorite za...?) Općenito, nije se vanka... recimo ja sam tada bio, osamdesetih godina sam ja išao u srednju školu, recimo to je bilo poprilično, nisi smio, uopće nisu smjeli ljudi priznat da doma ne slušaju, ne znam... rock, da ne slušaju neki, neku pop muziku, stranu ili domaću, a znam dosta ljudi moje generacije i starijih koji su slušali doma baš narodnjake kako se tad to zvalo ali to se baš nije priznavalo vanka kad bi izlazili i tako.(Pero)

Rat je u svakodnevicu unio nacionalizam koji se, između ostalog, provodio i kroz glazbu. Narodna kultura i narodna glazba je u ratu posebno dobila na značaju i korištena je na razne propagandne načine. Dan uoči najjačeg napada na Dubrovnik, 5.12.1991. u Dubrovniku je organiziran koncert povodom 200-te obljetnice smrti Wolfganga Amadeusa Mozarta. Vijest o koncertu je objavljena putem Radija Dubrovnik, a vojnici udruženih velikosrpskih snaga su postavili snažne zvučnike na Žarkovicu, selo poviše Starog grada, odakle su na sav glas puštali zvučne zapise s guslama, nacionalističke pjesme i folk hitove. Kamere crnogorske televizije su zabilježile i slučaj u kojem je jedan od crnogorski rezervist zabavljao vojnike iznad Dubrovnika svirajući gusle uz stihove: "S Durmitora vila kliče/ đe si srpski Dubrovniče".

Pa znam i ja tu priču ali ja nisam osobno nikad čuo tako nešto, ali znam da postoje takve priče... recimo isto tako je postojala ta neka komunikacija sa ovim, sa motorolama takozvanim, sa ovim radio vezama. Pa kad bi upali u veze jedni drugima onda bi se znali ovaj... prepucavat. Tako isto oni bi nam puštali ove neke narodnjake, mi smo njima puštali, šta ja znam, Thompsona, i tako neke tu ove. Tako neka prepucavanja su se događala.(Pero)

Kao najčešća kritika turbofolku u hrvatskoj, najčešće se ističe Domovinski rat i političke okolnosti koje su dovele do razaranja hrvatskih gradova. Kazivači su dali svoje mišljenje o vezi između mladih, glazbe i Domovinskog rata u Dubrovniku. Pitao sam ih je li im čudno što je turbofolk popularan u Dubrovniku s obzirom na rat.

Nije, apsolutno nije mi čudno jer većina populacije koja sluša tu muziku nisu targetani ratom, dakle nisu pogođeni uopće ratom i nemaju isti mentalni sklop jer novije generacije uopće ne percipiraju rat... ma čak ga ni ja ne percipiram jer sam rođen poslijeratno, znači pred kraj rata. Tako da generaciju uopće ne stavljam u tu slogu, a druga stvar, došlo je najviše do toga, znači najveći krivac za sve to je uporno zabranjivanje, iskrivljavanje, uglavnom zabranjivanje takve vrste muzike. Od strane odraslih i svih skupa. I zato su mladi zavoljeli tu muziku. (Vlaho)

Ne, uopće ne vežem to jedno za drugo. To je glazba i ne vidim zašto ne bi slušali srpsku glazbu zato što su nas četnici napali ili tako neke... Uopće to ne mogu povezat jedno s drugim i mislim da to, to ne bi trebao biti razlog. Razumijet ću one ljude koji će reć da to nije kvalitetna muzika, to ovo, to ono, ali ne one ljude koji će reć to su Srbi. To ne mogu nikako razumijet. (Toni)

Ante je istaknuo da sebe smatra patriotom a smatra da glazbeni ukus nema veze sa ljubavi prema domovini i patriotizmom. Kada smo se dotakli teme ratnih razaranja u Dubrovniku, ostavio je dojam kao da se opravdava po pitanju svog glazbenog ukusa, a odgovori su zvučali poput političkih izjava. Antu sam pitao i postoji li netko čiji bi nastup zabranio u Dubrovniku.

Pa možda Svetlana Ražnatović Ceca zbog toga, zbog te povijesti. Ali mislim da bi prošlost trebali zaboraviti i gledati u budućnost. (Voliš li osobno Cecine pjesme? Pa volim, volim. (Smeta li ti to što je ona u prošlosti imala... prošlost kakvu je imala?) Pa kao što sam već izjavio zaboravimo prošlost i gledajmo u budućnost, jedino tako možemo napredovati. (Ante)

Zanimljivo je što je tijekom intervjua s Antom u kafiću Culto našem stolu prišla mlada djevojka, Antina poznanica, koja mu je vratila dva posuđena piratska CD-a. Pitao sam ga mogu li vidjeti što piše na njima, na jednom je pisalo Seka Aleksić, dok je drugi bio album Svetlane Cece Ražnatović.

Gloria ne vidi nikakav problem po pitanju turbofolka u i ratnih razaranja u Dubrovniku. Na pitanje zašto je turbofolk popularan u Dubrovniku odgovara :*“Zašto ne? Zato što je dobra muzika, odnosno što fali?” (Gloria).*

Nitko od kazivača ne veže turbofolk glazbu uz politiku i Domovinski rat koji je pogodio Dubrovnik, već glazbu smatraju sredstvom nadilaženja granica između susjeda. Ante je u intervjuu pri opisu turbofolk glazbe spomenuo da je to glazba koja dolazi iz bivše države konkretno „*braće Srba*“. Ipak neki smatraju da se starijim generacijama, odnosno njihovi roditelji ne podržavaju turbofolk iz političkih razloga.

4.5.2. Stereotipi o Turbofolku i lokalima u Dubrovniku

Za vrijeme pisanja diplomskog rada posjetio sam dubrovačke lokale u kojima se pušta turbofolk. Od mjesta na kojima sam bio istaknuo bih tri lokala u Ulici od Batale koje sam spomenuo ranije kao i lokale u Ulici Iva Vojnovića te Sky Bar na ulazu u Stari grad. Istaknuo bih kafić Amor kojeg sam posjetio prije, ali i za vrijeme turističke sezone a koji je među mladima u Dubrovniku percipiran kao mjesto na koje izlaze ljudi niskog društvenog statusa. U razgovoru s posjetiteljima sam shvatio da je za vrijeme ljetnih mjeseci puno veći broj starijih osoba i ljudi koji dolaze u Dubrovnik na sezonski rad dok zimi publiku čine i mladi srednjoškolci i studenti. Ipak, većina poznanika koje sam sreo u ovom lokalu su u razgovoru napomenuli da nikada ne izlaze na to mjesto, te da su došli iz nekakve šale ili da vide kako je ili nešto slično. Amor je kafić koji je itekako posjećen od strane dubrovačke publike ali uvijek uz dozu opravdavanja. Pero u razgovoru naglašava da su kafići na Batali prvi počeli puštati turbofolk u Dubrovniku i da je to mjesto uvijek bilo percipirano kao lokal za 'nižu klasu'. Toni nikada nije bio u Amoru ali na pitanje ima li kakvo mišljenje o tom mjestu odgovara: *“Moj stereotip je da ljudi u Amora nemaju zube. (Odakle su?) Da su iz Trebinja, ili da su bauštelci, znači stereotip, nešto što vrijedi, što se priča u Dubrovniku, a nisam tamo nikad bio.” (Toni).* Toni nije jedini koji ima takvo mišljenje o Amoru. U Dubrovniku se pojam Amora često veže uz fizičke radnike koji dolaze iz Bosne i Hercegovine te se njihova kultura i običaju stavljaju u inferioran položaj s dubrovačkom kulturom. Trebinje je grad u Republici Srpskoj nedaleko od Dubrovnika koji se također najčešće stavlja u negativan kontekst te se

smatra sramotom odlaziti u taj grad iako brojni Dubrovčani zbog jeftinijih cijena odlaze u Trebinje kako bi za jeftiniju cijenu posjetili trgovine, restorane ili zubare. Ante, iako često ide u Amor, dao je sličan odgovor o stereotipima koji prevladavaju o tom mjestu: „*o Amoru prevladavaju, postoji vrlo mnogo stereotipa, negativnih...Da tu izlaze seljaci, bosanci, bauštelci, odnosno ljudi koji se bave fizičkim radom.*”(Ante). Gloria koju sam upoznao u istom tom lokalima i koja u Dubrovniku živi i studira tek dvije godine dala je sličan odgovor kao i Dubrovčani: „*U Amoru su oni Rolling Stonesi haha. (Što su Rolling Stones?) Pa tako su to meni ovi moji dubrovački prijatelji objasnili, to su oni ljudi što se kotrljaju s brda i samo ih tamo vidiš i nigdje drugdje. Ono tipa ko što bi mi iz Zagreba rekli s kolodvora.*”(Gloria). Čak je i Vlaho koji radi u tom lokalima pri opisu klijentele spomenuo termin 'bauštelci': „*Tu ti stvarno pravila nema, ni ljudi ni spreha ljudi...znači dolaze od vlasnika restorana do studenata, srednjoškolaca, bauštelaca... stvarno nema pravila.*”(Vlaho). Paralelno s Ulicom od Batale nalazi se Ulica Iva Vojnovića, poznatog dubrovačkog i hrvatskog pisca. Lokali koji se nalaze u toj ulici se smatraju elitnim mjestima, iako se po mom iskustvu ne razlikuju previše od lokala na Batali po cijeni, programu i radnom vremenu. Iako je u srcu turističke sezone posjećenost slaba i mladi pretežito idu u lokale koji se nalaze u Starom gradu, ovi lokali su centar dubrovačke *mainstream* kulture i smatraju se kafićima u kojima zalazi većinom bogata i popularna mladež koja u izlasku troši velike svote novaca. Najpoznatiji kafići u Ulici Iva Vojnovića su Culto, Whats Up i Street: „*To je neko fancy mjesto, kao u gradu u kojem će dolaziti ne znam ni ja kakva krema, elita, tako napucane trebice i tako ono o čemu smo maloprije bili pričali. Znači to je jedan primjer takvog mjesta.*“ (Vlaho opisuje Culto). Gloria je u Culto izašla nekoliko puta: „*Pa na Vojnoviću i nisam baš toliko bila, ali tamo je ono elita, sređene neke ženske i tako to.*”(Gloria). Toni također smatra da je Culto elitni kafić iako nikada nije bio tamo: „*Culto je stereotip da su to ono neki kompleksaši, bogatašići koji... Mamini i tatini sinovi koji tamo zalaze i koji se otkače na cajke tamo i šmrču kokain u wc-u.*”(Toni). Ante koji je naglasio da najčešće izlazi u lokale na Vojnoviću, posebno Street: „*Na primjer u Streeta je pubika raznolika, od mlađih cura i momaka do ovako starijih, 25-26 godina. Nekih stereotipa nema o tom mjestu.*”(Ante). Ante ne prepoznaje ništa negativno o navedenim lokalima dok ostali kazivači smatraju da su to mjesta rezervirana za bogate mlade Dubrovčane koji čine zatvoren krug ljudi i uglavnom ih opisuju u negativnom kontekstu .

Sky Bar, posljednji turbofolk lokal u kojeg mladi Dubrovčani zalaze kazivači su različito opisali. Smješten u bivšoj diskoteci po imenu Arsenal, Sky Bar nudi pretežito turbofolk i komercijalni sadržaj, čak i za vrijeme ljetne sezone: „*A Sky Bar najviše zamišljam neke strance koji su mislili da će doć u neki klub i oni su izašli u narodnjačku birtiju*“ (Toni). Iako je ulaz zabranjen mlađima od 18 godina, primijetio sam da veliku većinu publike čine upravo srednjoškolci: „*Sky... pa, zna bit dosta ono dosta maloljetnih, djece, stvarno je bez veze.*“ (Gloria). Ante, iako izlazi i preferira turbofolk ne ide često u Sky Bar: „*A Sky Bar, ne znam što bi ti reko o tom mjestu. Klasični disko koji pušta lazareti muziku također i turbofolk i narodnjake.*“ (Ante.)

Kazivači su na sličan način opisali lokale u Dubrovniku, zanimljivo mi je što su čak i oni koji izlaze u lokale poput Amora istakli svoje negativno mišljenje i popularne stereotipe kojima se Dubrovčani ograđuju od tog mjesta.

Po pitanju fizičkog izgleda osoba koje slušaju turbofolk, kazivači stereotipno opisuju konzumente turbofolk kulture: „*Ja koliko sam shvatio to su mladi i ušminkan poprilično svijet*“ (Pero). Ante je na pitanje dao veoma iscrpan opis ženskih slušateljica turbofolka. Treba primijetiti i da je za vrijeme opisa muškog dijela publike uglavnom opisivao svoj modni izričaj u tom trenutku: „*Pa prosječna cura, moram reć da drže do sebe. Znači uske gaće, visoke štikle, znači neki top ono znaš do pupka, tu je ta granica. Onda ispeglana kosa, nokti, šminka tip top. Dok muškarci...nema sad nešto specifično da ti mogu opisat, ali uglađeno, gospoda. Znači gel, bicepsi, tetovaže 'ko smije, kome doma dopuštaju naravno. Uže gaće malo, kaiš vanka markirani i tako, otprilike tako.*“ (Ante). Ostali kazivači su se složili s tim da osobe koje izlaze na takva mjesta drže do svog izgleda: „*većina je Bože dragi ,košulje, sređeno i napucano...generalno. Napucane cure, štikle i gluposti.*“ (Vlaho). Gloria iako ponekad izlazi u lokale gdje se pušta turbofolk također ima stereotipan i negativan komentar na modu koja ide uz turbofolk kulturu: „*A ne znam evo, što se cura tiče ima onih koje su baš, baš ono trash, sa hrpetinom šminke i flourescentnom odjećom. Zapravo rijetko će se nać normalna ženska koja sluša takvu muziku. A što se muških tiče, isto ima ono seljačina nekakvih i to je to evo.*“

4.5.3. Turbofolk kao *mainstream*

Jedna od osnovnih teza mog rada jest da je turbofolk postao *mainstream* kultura u Dubrovniku. Kazivači su pretežito potvrdili moje mišljenje te tvrde da turbofolk dominira u odnosu na ostale žanrove u Dubrovačkim lokalima: “*Ovo je postala, narodna ova folk muzika, je postala poprilično mainstream kultura tako da se ona baš ni u modnom izričaju ni u načinu života ne odvaja od nekog prosjeka.(...) Poznajem jednu curu u mojoj familji koja ozbiljno studira violinu i ozbiljno se bavi klasičnom glazbom a zna sve žive tekstove i pjesme od ovi najpopularnijih cajki, turbofolka. Tako da je to danas općeprihvaćeno među mladim ljudima.*“(Pero). Vlaho koji se bavi turbofolk glazbom isključivo smatra da je turbofolk *mainstream* u Dubrovniku: *Što se tiče Dubrovnika k'o Dubrovnika... da, vjerujem da je jedino pretežito, ne pretežito nego jedino prevladava turbofolk počevši od svih kafića, svih objekata koji iole rade bilo kakav noćni program. Znači ne postoji nikakva alternativa ni drugi vid muzike.(...) (Bi li rekao da ljudi turbofolk muziku slušaju u tajnosti. Da im se to sviđa ali da je tajni mainstream?) Ma nema to , nije to nikakav tajni , to je dapače, to je čisti javni mainstream, samo što i oni ljudi koji je ne slušaju tako reći, ili se izjašnjavaju kao da je ne slušaju i dalje će izaći na to i slušaju tu vrstu pjesama zato jer su prisiljeni od strane većine društva koji izlaze na takva mjesta i znaju dosta tih pjesama.*“(Vlaho). Toni također smatra da je turbofolk u Dubrovniku *mainstream*, smatra i da ljudi koji ne preferiraju taj žanr sudjeluju u održavanju te kulture: “*(Što misliš, je li turbofolk ovdje mainstream?) Ja mislim da da, mislim da je jako velik broj takvih ljudi. Ako i ne sluša, ono, sigurno zna pjesme i kad bi izaš'o na takvo mjesto bi definitivno znao pjesme i znao bi stihove i bilo bi mu dobro. Ne mora sad slušat doma, ali ima dosta takvih nekih ljudi... Al će ono, ali će hejtat i govorit glupe stvari o tome i ne znam kako to ne valja, kako ovo, kako ono, a zapravo ono je u tom nekako, bar pasivno.*“(Toni).

Ante i Gloria također smatraju da je turbofolk najslušaniji u Dubrovniku. Kazivači se slažu oko toga da većina lokala u koje mladi izlaze puštaju turbofolk sadržaj, ima onih koji slušaju turbofolk ali se pretvaraju da ga ne slušaju , ima i onih koji nemaju gdje drugdje izaći osim na turbofolk, ali kazivači se slažu da ta kultura prevladava.

4.5.4. Balkanski identitet

Kazivači su kroz razgovor dali i svoje mišljenje zbog čega smatraju da je turbofolk toliko popularan u Dubrovniku. Unatoč dominaciji nad ostalim žanrovima, Dubrovčani se srame svog glazbenog ukusa: „Ovdje je svih sram, svi pate od nekih stvari, da ih društvo prihvati. Ne smiješ bit drukčiji, ne smiješ reć da slušaš cajke. Kad pustiš, moraš stišat da neko ne čuje ko prolazi. I tako neke stvari koje se definitivno ne događaju nigdje drugdje ja bi rekao. Mislim da je Dubrovnik po tome specifičan. Ovdje je realno sramota otvorit narodnjački klub, svi će te ogovarati...tu je otvorio i samo puštaju cajke.“(Toni). Ante ističe loš program dubrovačkog noćnog života u odnosu na ostale gradove: „Veoma siromašna, veoma siromašna. Em što ima malo stanovništva, em što nemamo veliki izbor klubova, odnosno mjesta za izlaske. (...) Izlazio sam u Zagreb, Split i u susjednoj BiH. Mogu reći da je bolji ugođaj, bolja je atmosfera“(Ante). Gloria također ističe razliku između Zagreba u kojem je odrasla i Dubrovnika: „Pa ne znam mislim u Zagrebu ono ne znaš nikog. Ovdje, nekako dosta ljudi sretnoš kroz noć, je li ista ekipa i sve to, a što se tiče muzike ili je ono kao neki techno ili je domaće“. (Gloria). Kazivači smatraju da se Dubrovčani srame turbofolka kao niže kulture te im je puno lakše uživati u takvoj vrsti glazbe u nekom drugom ili većem gradu gdje neće sretati svoje sugrađane i pravdati se zbog čega su odabrali upravo taj lokal. Iako su svjesni loše kvalitete glazbe koju slušaju, smatraju da je turbofolk ponekad potreban kao ispušni ventil: „Pa muzika je vrlo zabavna i ponese te ritam, tekst. Znači muzika je za široke mase.“(Ante). Postavlja se pitanje na koji način opravdati potrebu za turbofolk kulturom u mjestu gdje se takvo nešto smatra sramotnim. Kao i kod većine problema svakodnevice na Balkanu, kazivači su odgovor pronašli u balkanskim genima: „Mi smo svi zapravo ono kao ljudi dok idemo van dosta prizemni. Ne idemo se kulturno uzdizati u klubove nego se idemo zabavit, a takve pjesme su najlakše za postić takvo nešto. Pogotovo ovdje u ovom podneblju, ne znam je li to ima nešto do genetike ili čega već, svi nekako dosta jako reagiramo, priznali to ili ne, na tako neke narodne glazbe.“(Toni). Toni, nakon što je prethodno nabrojao brojne stereotipe o ljudima i susjedne BiH i fizičkim radnicima koji izlaze na turbofolk u Dubrovniku, ipak smatra da je taj žanr usađen u ljude ovog podneblja i poistovjećuje se s balkanskim identitetom. Gloria smatra da je uz kombinaciju s alkoholom turbofolk usađen u ljude: „Pa je ovoga, tipa kasno navečer kad svi malo popiju onda izlazi ono pravo iskonsko što su htjeli.“(Gloria). Kazivači vide turbofolk isključivo kao vid zabave i odvajaju politiku i netrpeljivost od glazbe i zabave. Ipak se ne žele poistovjetiti s onima koje nazivaju Trebinjci

ili bauštelci i dati će svoje negativno mišljenje o njima ili će se šaliti na njihov račun. Što se tiče opravdanja, ipak je najlakše 'okriviti'ono što je u nama, ono što uporno odbijamo prihvatiti kao dio identiteta jer pripada nekome istočnije od nas tko je ujedno i manje vrijedan, ali istovremeno koketiramo s identitetom Balkana: „(...)iako toliko ne izlazim na cajke, nemam taj običaj u zadnje vrijeme. Ali nekad mi dođe, tipa jednom u pola godine sigurno volim izać na neko takvo mjesto da izbaciš iz sebe neki balkanski gnjev“(Toni). Balkanski gnjev je termin koji rezimira način na koji se Dubrovčani nose s turbofolk kulturom u svom gradu, ujedno je nekvalitetna i zabavna, strana i domaća, neprihvatljiva i isključiva. Treba istaknuti i da su svi kazivači nezadovoljni noćnim životom i siromašnom ponudom u Dubrovniku.

5. ZAKLJUČAK

Turbofolk kultura se javlja devedesetih godina u Srbiji pod pokroviteljstvom vladajućeg režima i srpske kriminalne elite. Građena je na osnovi novokomponirane narodne glazbe u Srbiji i Bosni i Hercegovini koja u kombinaciji s *dance* glazbom, orijentalnim elementima i zapadnjačkih vrijednosti konzumerizma te predstavlja vrijednosti koje mladima na području Srbije nisu bile dostupne za vrijeme rata. Ratna zbivanja su u turbofolk unijela ratnički karakter u pjesme i glazbeni izričaj. Danas je turbofolk ušao u komercijalnu fazu i popularan je diljem Balkana. Turbofolk je izgubio patriotske elemente te se više naglašava kao balkanski žanr. Uz kombinaciju s novim žanrovima te širu distribuciju zahvaljujući društvenim mrežama, turbofolk zadržava slične teme kao i u izvornom obliku tog žanra. U stihovima se često ističu snažni i moćni muškarci, žene se prikazuju kao objekti i trofeji kao i nekretnine, novac, oružje, droga itd. Turbofolk je popularan i izvan granica bivše Jugoslavije, u Grčkoj, Albaniji, Rumunjskoj i Bugarskoj, balkanski turbofolk izvođači često koriste iste melodije ili čak prevode čitave pjesme s nekog drugog jezika.

Turbofolk je u Hrvatskoj bio prisutan od njegova nastanka, posebno na istoku Hrvatske zbog blizine srpske te bosanskohercegovačke granice. Turbofolk je bio prisutan i na marginama Zagreba i Splita odakle se proširio na središnju Hrvatsku i Dalmaciju, a danas se klubovi koji puštaju takav glazbeni žanr nalaze u centrima gradova diljem Hrvatske. Postavlja se pitanje kakva je publika koju privlači takav žanr i koja preferira takvu vrstu glazbe. Tranzicija je mlade u Hrvatskoj osudila na socijalizaciju u nestabilnim uvjetima. Siromašno gospodarstvo je još i više pogodio Domovinski rat koji je uzeo brojne žrtve i vratio državu unatrag te politički obilježio svakodnevicu mladih u Hrvatskoj. Želja za turbofolkom u Hrvatskoj je nedavno dovela i do pokretanja prve radio postaje koja pušta taj žanr. Zabavni sadržaj u Dubrovniku nije previše različit od hrvatske turbofolk zbilje. Istraživanja pokazuju da su mladi Dubrovčani konzervativniji od svojih vršnjaka u ostatku Dalmacije. Dubrovnik je u svijetu poznata turistička destinacija i poznat je kao grad prožet bogatom poviješću i kulturom koji je svijetu dao brojne poznate umjetnike i izvođače. Dubrovnik je u 20. Stoljeću imao raznovrstan zabavni sadržaj kojeg su većinom stvarali i održavali mladi dubrovački glazbenici. Ipak, Dubrovnik u eri post jugoslavenskog kapitalizma gubi većinu svog sadržaja te je većina lokala i sadržaja koja je u prošlosti bila namijenjena mladima u Dubrovniku danas namijenjena pretežito turistima. Cijene se na u takvim lokalima uvelike narasle, ali i osim toga ponuda zabavnog života je vrlo siromašna. U jezgri Starog grada nalazi se nekolicina lokala i tri diskoteke u blizini. Cijene su vrlo visoke, a sadržaj unatoč velikom broju turista nudi veliki broj turbofolk hitova. Malo dalje od Starog grada nalazi se naselje Lapad, turističko središte Dubrovnika poznato po brojnim plažama i hotelima. Ovdje mladi Dubrovčani izlaze u dvije ulice, Ulicu od Batale i Ulicu Iva Vojnovića. U lokalima koji se nalaze u tim ulicama, a rade do ranog jutra pušta se isključivo turbofolk glazba.

Intervjui provedeni s kazivačima pokazali su da mladi u Dubrovniku pretežito konzumiraju turbofolk i daju uvid u način na koji Dubrovčani konzumiraju turbofolk kulturu. Hrvatska je, unatoč čežnjama da u potpunosti priskrbi europski identitet i dalje pretežito ruralna i nedemokratska država. Urbani aspekt Dubrovnika je specifičan zbog turističke sezone i odlaska mladih studenata u druge gradove. Samim tim je specifičan i način na koji mladi Dubrovčani oblikuju vlastiti identitet. Kazivači su istaknuli stereotipe o raznim dubrovačkim lokalima i ljudima koji izlaze na ta mjesta. Ipak ostaje činjenica da ti lokali u Dubrovniku uspješno rade, i da većina mladih Dubrovčana izlazi na takva mjesta iako se brojni srame glazbenih ukusa. Često pronalaze razne izgovore i nastoje se opravdati zbog čega izlaze na

mjesta na kojima se može čuti turbofolk. Jer Turbofolk je, prema njima, balkanski žanr a ne nešto što bi trebalo pripadati srednjovjekovnoj turističkoj destinaciji koja se ne smije vezati uz pojam Balkana jer to označava sve negativno u Dubrovniku. Pojedini lokali se opisuju kao mjesta na koje zalaze isključivo 'bauštelci', Trebinjci, seljaci, bez obzira na to što ipak većinu publike čine Dubrovčani. Baš kao što balkanske države pojam Balkana shvaćaju pejorativno i nastoje ga prebaciti na istočne susjede, tako i Dubrovčani kulturu koju redovito konzumiraju u svom gradu, aktivno ili pasivno, nastoje pripisati nekom drugom bez obzira što istu tu kulturu preferiraju konzumirati u nekim većim gradovima Hrvatske. Turbofolk čini većinu zabave mladih Dubrovčana koji za razliku od starijih generacija više ne proizvode svoj zabavni i kulturni sadržaj već uzimaju samo ono što im je i ponuđeno. Rezultat toga je da grad koji je nekoć bio utočište bogatog kulturno zabavnog programa danas je dom Amora, D'Ela, Cultra, Sky bara i sličnih lokala koje dubrovački hip-hop sastav Art Hop naziva : „*provincijske diskoteke, mjesta sa zapadnjačkim imenom i balkanskim programom.*“ Glazbeni sastavi poput Art Hopa više ne postoje, slične kritike su sve rjeđe među mladim Dubrovčanima osim ponekih komentara na društvenim mrežama i portalima. Porast turbofolka u Dubrovniku je obilježio mlade ovog podneblja, te se po svemu sudeći, unatoč popularnoj percepciji o Dubrovčanima kao lokal patriotima i zaljubljenicima u svoj grad i kulturu, mladi Dubrovčani u potrazi za identitetom lakše prihvaćaju balkanski identitet. Iako je to identitet od kojeg generacijama nastoje pobjeći, lakše je optužiti svoju iskonsku narav i podneblje zbog toga što konzumiraju kompleksan i kontradiktoran žanr upitne kvalitete.

6. LITERATURA

Gall, Zlatko(2011) Pojmovnik popularne glazbe, Zagreb, Naklada Ljevak

Gotthardi-Pavlovsky, Aleksej(2014) Narodnjaci i turbofolk u Hrvatskoj : zašto ih (ne) volimo?. Zagreb : Naklada Ljevak.

Ilišin, Vlasta(2013) Mladi u vremenu krize : prvo istraživanje IDIZ-a i Zaklade Friedrich Ebert o mladima. Zagreb : Institut za društvena istraživanja : Friedrich Ebert Stiftung.

Jayne, Mark(2006) Cities and Consumption: London & New York: Routledge

Krajina Zlatan, Blanuša Nebojša(2016) EU Europe Unfinished: Mediating Europe and the Balkans in a time of Crisis, London & New York: Rowman & Littlefield

Krajina, Zlatan(2013) Negotiating the Mediated City: Everyday Encounters with Public Screens: London & New York: Routledge

Pettan, Svanibor(1998) Music, politics & War: Views from Croatia: Zagreb: Institute of Ethnology and Folklore research

Tkalac Verčić, Ana i sur.(2010) Priručnik za metodologiju istraživačkog rada: Zagreb: MEP d.o.o.

Članci:

Dumančić Marko, Krolo Krešimir (2017) Dehexing postwar west Balkan masculinities: The case of Bosnia, Croatia and Serbia, 1998 to 2015. Men and Masculinities, 20(2): 154-180.

Gordy, Eric (2004) Turbaši i rokeri kao prozori u socijalnu podjelu Srbije. *Europski glasnik*, 9(9): 543-580.

Kronja, Ivana (2004) Turbo Folk and dance music in 1990s Serbia: Media, Ideology and the production of spectacle. *The Anthropology of East Europe Review*, 22(1):103-114

Dobrota, S.(2006) Sociokulturni aspekti glazbenih preferencija studentica studija za učitelje primarnog obrazovanja u Splitu: *Odgojne znanosti*. 8 (2006), 1(11): str 263-278

Glavan, D.(2004) Globalizacija s Istoka i Zapada: *Europski glasnik* 9, 581-585

Cvitanović , Marin (Re)konstrukcija balkanskih identiteta kroz popularnu glazbu: *Migracije i etničke teme* 25(4) 317-335

Lena, C. Jennifer, Peterson, A. Richard (2011) Politically Purposed Music Genres: *American Behavioral Scientist* 55(5) 574-588

Tomić Ferić, Ivana (2001) Istraživanje: aktualni ukus srednjoškolaca i njihov ukus prema novoj glazbi: *Arti musices* 32, 29-76

Ilišin, Vlasta(2011) Vrijednosti mladih u Hrvatskoj: *Politička misao* vol 48(3) str 82 – 182

Kovo, Jasna(2013) Ženski subjekti u turbofolk kulturi: *Zarez*:370 URL <http://www.zarez.hr/clanci-zenski-subjekt-u-turbfolk-kulturi>

Sažetak

Turbofolk je postao jedan od najpopularnijih glazbenih žanrova u Hrvatskoj. Kao i u ostatku Hrvatske, većina dubrovačkih lokala nudi takvu vrstu zabave. Dubrovnik je specifičan po tome što je grad kulture i poznata turistička destinacija. Mladi u Dubrovniku uz ograničenu ponudu zabavnog sadržaja oblikuju svoj identitet kroz žanr koji je unatoč povijesno političkim situacijama i zabranama opstao u gradu koji se svim silama trudi odbaciti balkanski identitet. Rad nastoji razumjeti okolnosti i uvjete pod kojima je turbofolk postao dominantna kultura u Dubrovniku kao i životne stilove mladih ljudi iz Dubrovnika koji sudjeluju u turbofolk kulturi.

Summary

Turbo-folk has become one of the most popular music genres in Croatia. Like in the rest of Croatia, the vast majority of Dubrovnik clubs offer the same kind of entertainment. Dubrovnik is a specific town because it is a city of culture and a well known tourist destination. With a limited supply of the entertainment events, Young people of Dubrovnik have to shape their identity through the genre which subsisted in the city which is heavily trying to reject it's Balkan identity. This Paper is seeking to understand the conditions and circumstances which made Turbo-folk the dominant culture in Dubrovnik as well as the lifestyles of the Dubrovnik youth involved in Turbo-folk culture.

Ključne riječi: turbofolk, Dubrovnik, tranzicija, Balkan, identitet